

Urbanonymie Nového Města pod Smrkem

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
7507R036 – Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Andrea Dedeciusová**
Vedoucí práce: Mgr. Václav Lábus, Ph.D.

TECHNICAL UNIVERSITY OF LIBEREC
Faculty of Science, Humanities
and Education

Urbanonymy of the Town Nové Město pod Smrkem

Bachelor thesis

Study programme: B7507 – Specialization in Pedagogy
Study branches: 7504R269 – Czech Language for Education
7507R036 – English for Education

Author: **Andrea Dedeciusová**
Supervisor: Mgr. Václav Lábus, Ph.D.

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Andrea Dedeciusová**
Osobní číslo: **P15000362**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání**
Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Urbanonymie Nového Města pod Smrkem**
Zadávací katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Sestavit přehled standardizovaných názvů veřejných prostranství a jejich variant v Novém Městě pod Smrkem, popsat jejich formální a sémantickomotivační charakteristiku, stanovit míru uplatnění honorifikačního motivu, nastínit vývoj uličního názvosloví a charakterizovat jeho změny v průběhu 20. století. Shrnout a zhodnotit místní specifika uplatnění lokálních reálií a osobností mezi pojmenovacími motivy. Postihnout lidovou urbanonymii a její specifika, vymezit a zhodnotit objekty (existující i zaniklé), které občanům města slouží jako orientátory. Zjistit zásady Městského úřadu Nového Města pod Smrkem pro pojmenování nových ulic. Formulace závěrů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

DAVID, Jaroslav. Budovatelsk, Zoringrad, Melsgottwaldov a Havířov. In Teoretické a komunikační aspekty proprií. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 187-195.

DAVID, Jaroslav. Honorifikace jako určující rys moderní urbanonymie. In Mnohotvárnost a specifičnost onomastiky. Ostrava - Praha : Ostravská univerzita - ÚJČ AV ČR, 2010, s. 131-137.

DAVID, Jaroslav. Klasifikace honorifikačních toponym. Slovo a slovesnost, roč. 72, 2011, s. 13-27.

DAVID, Jaroslav. Smrdov, Brežněves a Rychlonožkova ulice. Praha: Academia, 2011.

DAVID, Jaroslav; MÁCHA, Přemysl. Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví. Brno: Host, 2014.

HARVALÍK, Milan. Uliční názvosloví a společenské faktory. In Synchronní a diachronní aspekty české onymie. Praha: Academia, 2004, s. 2934.

JANEČKOVÁ, Marie. Uliční názvosloví 20. století a tendence ovlivňující výběr názvů. In Vlastní jména v textech a kontextech. Brno: MUNI PRESS, 2014. s. 96-102.

Nový encyklopedický slovník češtiny. Praha: NLN, 2016. (Vybraná hesla.)

ŠMILAUER, Vladimír. Úvod do toponomastiky. 1. vyd. Praha: SPN, 1963. 2. vyd. Praha: SPN, 1966.

VACULÍK, David. K některým aspektům motivace v urbanonymii. In Vlastní jména v textech a kontextech. Brno: MUNI PRESS, 2014. s. 102-107.

Regionální literatura, mapy a další prameny o Novém Městě pod Smrkem.

Adresy v České republice (<http://aplikace.mvcr.cz/adresy>).

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Václav Lábus, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2017

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2018

prof. RNDr. Jan Písek, CSc.
děkan

prof. PhDr. Oldřich Uliěný, Dr.Sc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Ráda bych poděkovala vedoucímu své bakalářské práce Mgr. Václavu Lábusovi, PhD. za jeho cenné rady, ochotu, zájem a přátelský přístup.

Děkuji paní ředitelce Mgr. Michaele Smutné a paní učitelce Mgr. Adéle Víchové za pomoc při dotazníkovém šetření mezi žáky ZŠ Nové Město pod Smrkem.

Děkuji také obyvatelům Nového Města pod Smrkem, kteří mi velmi ochotně pomohli se sběrem pomístních jmen.

Děkuji svým rodičům a kamarádům za vzpomínky na doby minulé.

Děkuji svému muži a dětem za jejich podporu a trpělivost.

Anotace

Předmětem této práce je vývoj urbanonymie Nového Města pod Smrkem. Teoretická část obsahuje historii obce a jejího názvu, následuje materiálové východisko. Praktická část se věnuje vývoji uličního názvosloví a aktuálnímu používání specifických pomístních názvů v rámci obce. Seznam názvů obsahuje informace o motivaci pojmenování, formální stránce názvů a historii objektů.

Cílem práce je analýza aktuálně používaných pomístních jmen v Novém Městě pod Smrkem, založená na dotazníkovém šetření mezi místními obyvateli.

Klíčová slova: pomístní jméno, motivace pojmenování, uliční názvosloví, oficiální urbanonymie, neoficiální urbanonymie, místní úzus

Annotation/Abstract

The subject of this bachelor thesis is the development of urbanonymy in Nové Město pod Smrkem. The theoretical part contains the history of the town and its title and also the material resources. The practical part deals with the development of the street names and minor place names.

The objective of this thesis is to analyse the current local usage of minor place names in Nové Město pod Smrkem, based on the questionnaire and interviews with local residents.

Key words: minor place name, naming motivation, street names, official urbanonymy, unofficial urbanonymy, local usage

Obsah

Seznam obrázků.....	8
Seznam tabulek.....	8
1 Úvod.....	9
2 Historie Nového Města pod Smrkem.....	10
2.1 Historie názvu Nového Města pod Smrkem	15
2.1.1 Městská zástavba	15
3 Teoretická a metodologická východiska.....	18
3.1 Toponomastika.....	18
3.1.1 Toponyma.....	18
3.1.2 Oficiální urbanonymie	21
3.1.3 Neoficiální urbanonymie	24
4 Praktická část.....	26
4.1 Oficiální urbanonymie	26
4.1.1 Uliční systém Nového Města pod Smrkem	26
4.1.2 Shrnutí	33
4.2 Neoficiální urbanonymie.....	37
4.2.1 Komentář k dotazníku	37
4.2.2 Slovník.....	38
4.2.3 Shrnutí dotazníků.....	57
5 Závěr.....	62

6	Seznam pramenů a literatury	63
6.1	Internetové zdroje.....	64
7	Přílohy.....	7
	Příloha 1: Dotazník pro žáky ZŠ Nové Město pod Smrkem.....	7
	Příloha 2: Lokalizace zkoumaných objektů v Novém Městě pod Smrkem	8
	Příloha 3: Legenda k mapě.....	9

Seznam obrázků

Obr. 1	Počet obyvatel podle výsledků SLDB	14
Obr. 2	Pohyb obyvatel v Novém Městě pod Smrkem	14
Obr. 3	Stav obyvatel v Novém Městě pod Smrkem v letech 2012 – 2016.....	14
Obr. 4	Nejčastěji používaná pomístní jména	57

Seznam tabulek

Tab. 1	Pojmenování ulic v Novém Městě pod Smrkem	27
Tab. 2	Motivace názvů ulic v Novém Městě pod Smrkem	34

1 Úvod

Tématem této bakalářské práce je vývoj urbanonymie obce Nové Město pod Smrkem. V teoretické části se krátce zabývám historií obce. Následuje obecná charakteristika urbanonymie s důrazem na uliční názvosloví, na níž navazuje přehled názvů ulic v Novém Městě pod Smrkem. Informace jsem čerpala z publikací o Novém Městě pod Smrkem a z inventáře Státního okresního archivu Liberec.

Vedle standardizovaných názvů veřejných prostranství, ulic a domů existuje také velmi rozmanité lidové názvosloví, které bývá pro občany menších měst mnohdy důležitější z hlediska orientace než názvosloví úřední. Cílem praktické části bakalářské práce je excerptce a analýza těchto lidových pomístních názvů. Při sběru dat jsem využila především své vlastní zkušenosti, dále pak rozhovory s pamětníky, a následně dotazník, pomocí něhož jsem se snažila ověřit, do jaké míry je lidové názvosloví v obci aktuální. Během svého výzkumu jsem se setkala s velkým zájmem obyvatel Nového Města pod Smrkem o zaznamenání co možná nejvíce lidových názvů. Jedná se totiž mnohdy o pojmenování používaná výlučně místními obyvateli, jež často odkazují k názvům již neexistujících míst, případně ke jménům lidí, kteří již dávno nežijí, ale přesto v paměti obyvatel zůstávají. Lidové názvy míst tak potvrzují sílu tradice a snahu obyvatel podat svědectví o svém vztahu k době, v níž žili, i pro další generace.

U jednotlivých pomístních jmen sleduji aktuálnost používání názvů v současnosti, věnuji se především motivaci pojmenování a uplatnění lokálních reálií a jmen osobností v pomístních názvech míst a budov, a dále pak formální stránce názvů a historii objektů.

Za vlastním textem práce je uveden seznam použitých pramenů a literatury.

2 Historie Nového Města pod Smrkem

Historii Nového Města pod Smrkem se podrobně věnuje Václav Tima ve své knize *Nové Město pod Smrkem*, 2010. V této kapitole jsem až na výjimky čerpala z této detailně zpracované publikace.

Nové Město pod Smrkem leží na úpatí nejvyšší hory české části Jizerských hor, Smrku, v nadmořské výšce 480 m. Bylo založeno v roce 1584 v období vlády Rudolfa II., který podporoval svobodnou těžbu rud. Už před rokem 1570 se začalo na Měděnci a Rapické hoře s dolováním. Horníci tehdy bydleli v prastaré obci Ludvíkov (jedna z nejstarších obcí Frýdlantska, písemně doložena r. 1381), poté se přesunuli blíž k horám a v místech dnešního náměstí, Revoluční a Dělnické ulice začali stavět své domy. Pátrali po rudách, káceli lesy, jejichž dřevo zuhelnatěli a využívali při tavení. Do roku 1622 bylo v novoměstském revíru otevřeno na 70 štol. K pozvednutí hornické činnosti založil majitel frýdlantského panství na Velikonoce roku 1584 novou obec, jež dostala jméno Bergstadt Böhmisch Neustadt (Horní České Nové Město). Posléze se zde usídlovali horníci z Krušnohoří, Saska, Bavorska a dalších oblastí.

V roce 1592 dal zakladatel města Melchior z Redernu, opět na Velikonoce, mladému městečku mnoho práv a svobod, hornická práva a městský znak. Jeho následovníci, Kateřina z Redernu a další, privilegia obnovovali a kolem roku 1607 došlo k dalšímu výraznému rozvoji hornictví. V té době byl postaven kostel, (obyvatelé byli převážně evangelického vyznání) a ve městě stálo 83 domů, většina kolem náměstí.

V roce 1592 získává Nové Město pod Smrkem privilegia města a s tím i právo výčepu vrchnostenského piva. Pivo se až do povolení volné živnosti v roce 1862 čepovalo v radnici (Rathous, později Ratskeller – Radniční sklep), v hostinci Zum König von Preußen, Zum Stern a ve střelnici.

Po roce 1620 začal nový majitel frýdlantského panství, Albrecht z Valdštejna, prosazovat obrácení obyvatelstva ke katolicismu a v roce 1652 po protireformačních zákonech 84 rodin opustilo obec a založilo nedaleko za zemskou hranicí v Prusku (dnes Polsko) obec Wigansthal (dnes Pobiedna). Z Nového Města se stalo chudé, liduprázdné městečko, zůstalo zde jen 58 rodin, jež přijaly katolickou víru. Název města se změnil na Neustadtl (Nové Městečko). V důsledku rekatolizace odešla i většina horníků

a obyvatelé museli hledat jinou obživu. Zemědělství se kvůli drsnému horskému klimatu příliš nedařilo, proto se začali věnovat plátenictví. V každé domácnosti stál tkalcovský stav, nejprve se tkalo lněné plátno, později látky bavlněné a vlněné. V 19. století došlo k velkému rozmachu průmyslu. Bavlnářská továrna Ignáce Klingera a také porcelánky Josefa Mazela a Adolfa Porscheho změnily na přelomu století životní podmínky obyvatel obce.

Hospodářský rozmach ovlivnil i výstavbu města. Po rekonstrukci radnice byly postaveny dvě velké školní budovy, starobinec, spořitelna, vodovod, městské lázně s bazénem, evangelický kostel a byl zahájen provoz na železnici. Poštovní zásilky, textilní suroviny pro továrnu i uhlí se tak mohly konečně vozit železnicí, neboť do roku 1902 se vše dopravovalo z Raspenavy dostavníkem s koňmi.

První světová válka slibný vývoj města ukončila. Koncem 20. a začátkem 30. let vládla v regionu veliká nezaměstnanost a bída. Po vytvoření Československé republiky přicházeli do dosud převážně německých oblastí Češi.

Podle statistik z roku 1934 bylo v Novém Městě pod Smrkem mezi válkami z celkového počtu 4279 obyvatel jen 172 obyvatel národnosti československé a 3986 národnosti německé. Další 121 obyvatel byli cizozemci.¹

Do poklidného soužití Němců s Čechy zasáhl nastupující německý fašismus a po 2. světové válce musela velká část obyvatelstva opustit své domovy. Na základě dohody vítězných mocností byli občané německé národnosti z českého území vysídleni, odjížděli speciálními vlaky, s 30 kg zavazadly. Do plně zařízených uvolněných domů se stěhovali noví obyvatelé z různých míst Čech (nejprve z Humpolecka a Železnobrodka), Polska (repatrianti z Lešna, Zelowa a Volyně) a Zakarpatské Rusi. Řada mladých párů, jež se nastěhovaly do uvolněných domů v rámci akce osídlování pohraničí spojené s nabídkou zaměstnání, se v Novém Městě pod Smrkem usadila. (Moji prarodiče z otcovy strany přišli z polského Zelowa, rodiče mé maminky z Humpolce).

¹ *Statistický lexikon obcí v zemi české*. Praha: Orbis, 1934, str. 70.

Město se pomalu začalo rozvíjet, podnik Textilana navázal na textilní tradici, práci poskytoval i Státní statek, Státní lesy a kovodělný závod Tokona. Nová bytová výstavba výrazně změnila vzhled města.²

V roce 1968 (tj. 30 let poté, co do Nového Města pod Smrkem vstoupilo těžké dělostřelectvo a pěší jednotky SS, SA, Arbeitdienstu a Luftschutzu) vtrhla do města Sovětská armáda. Hraniční závoru přerazila večer dne 20. 8. 1968 mnohočetná kolona tanků a doprovodných vozidel a projížděla městem celou noc. Bylo rozbito několik domů a vznikly obrovské škody na silnicích.³ Dlážděné silnice (např. Žižkovská) byly poškozeny vojenskými vozidly a musely být překryty asfaltem nebo předlážděny.⁴

(Další odstavec je citací rozhovoru s mými rodiči, Hanou a Jiřím Dedeciusovými)
"V 70. a 80. letech se v Novém Městě pod Smrkem žilo pěkně. Generace dětí poválečných přistěhovalců měla své vlastní potomky, základní škola praskala kvůli silným ročníkům 1974/1975 ve švech. Fungovala většina služeb, kino, divadlo, zájmové kroužky a sportovní oddíly. Ve Městě v té době fungovala tři řeznictví, dvě pekárny, mlékárna, kovárna, na náměstí byl švec, brašnář a sedlář, kovář i hodinář, a také specializované prodejny (knihkupectví, obchod s oděvy, obuví a další). Neříkalo se kam půjdu nakoupit, ale ke komu: pro nové prádlo k paní Olšanské, s opravou pásku či sedla k panu Bejlkovi, boty spravoval pan Režný apod. Každý měsíc se konala nějaká větší kulturní akce, kino hrálo čtyřikrát týdně a v sobotu se vždy tančilo. Kulturní underground zaštitěný osobou evangelického faráře Svatopluka Karáska, který kolem sebe soustředil mladé umělce, dával místním zapomenout i na nepříznivou politickou situaci."

24. 6. 1984 se konaly oslavy 400 let založení Nového Města pod Smrkem, průvod zájmových skupin prošel téměř celé město, na podiu na náměstí se odehrávaly scény z historie Frýdlantska v podání ochotnického souboru (příjezd Melchiora a Kateřiny z Redernu, soud s řasnickým kovářem, vůdcem selského povstání Ondřejem Stelzigem,

² NÁDENÍK–JELÍNEK, 2001.

³ NÁDENÍK–JEŘÁBEK, 2004.

⁴ TIMA, 2010, s. 167.

kterého ztvárnil můj otec, Jiří Dedecius). Na akci se přijelo podívat také množství původních obyvatel, kteří byli po válce vysídleni do Německa.

Po roce 1989 se ve městě začalo rozvíjet soukromé vlastnictví (obchody, služby), došlo k otevření turistického a poté i silničního hraničního přechodu do Polska, což výrazně přispělo k rozvoji cestovního ruchu (turistika, cykloturistika, běh na lyžích). Dlouho očekávaná svoboda a demokracie však přinesla i problémy. Po ukončení provozu v Textilaně přišla velká část obyvatel Nového Města pod Smrkem o práci, což zapříčinilo zhoršení jejich ekonomické situace. Mnoho schopných mladých lidí odešlo v té době z Nového Města za prací jinam. Prázdné byty byly nabídnuty sociálně slabým, čímž se změnila i skladba obyvatelstva. Nedařilo se ani místním podnikatelům, obchod ani služby neprosperovaly, řada malých obchodů byla zavřena, a stejně tak i kino a divadlo.

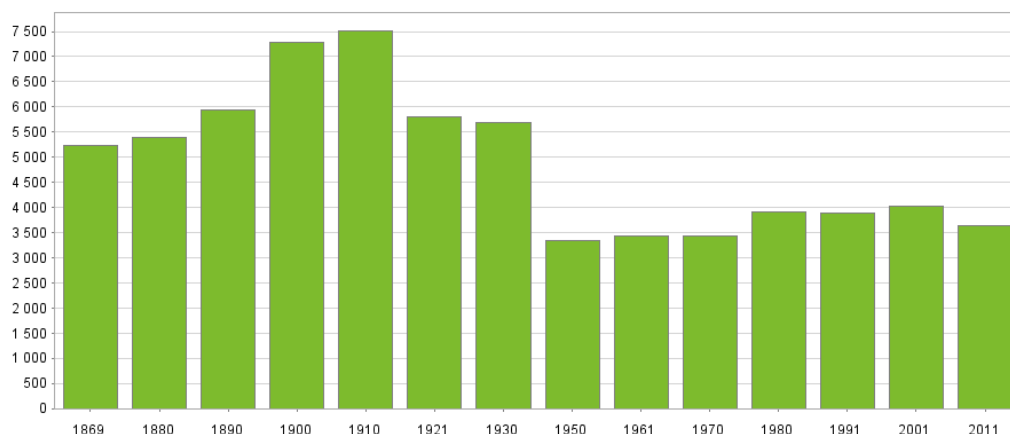
Dnes patří většina malých krámků vietnamským obchodníkům a situace se začíná zlepšovat. Se zvyšujícím se počtem turistů, kteří využívají výhodnou polohu Nového Města pod Smrkem v podhůří Jizerských hor, došlo i k významnému posunu v nabídce služeb (restaurace, penziony, kemp). Důležitou roli v oblasti turistického ruchu hraje také síť cyklistických stezek Singltrek, která nabízí trasy vinoucí se lesem na úbočí Smrku v úhrnné délce přes 80 kilometrů ve čtyřech stupních obtížnosti. Nástupní místo Singltreku pod Smrkem (s restaurací, obchodem, dětským hřištěm a ubytováním campingového typu) se nachází na pláži přírodního koupaliště. (www.singltrekpodsmrkem.cz)

ZŠ, ZUŠ a DDM Nové Město pod Smrkem nabízí dětem velké množství zájmových kroužků, kulturní akce se (po zrušení prostor v divadle) odehrávají v sále Restaurace Dělnák.

Na závěr uvádím přehled vývoje počtu obyvatel Nového Města pod Smrkem.⁵

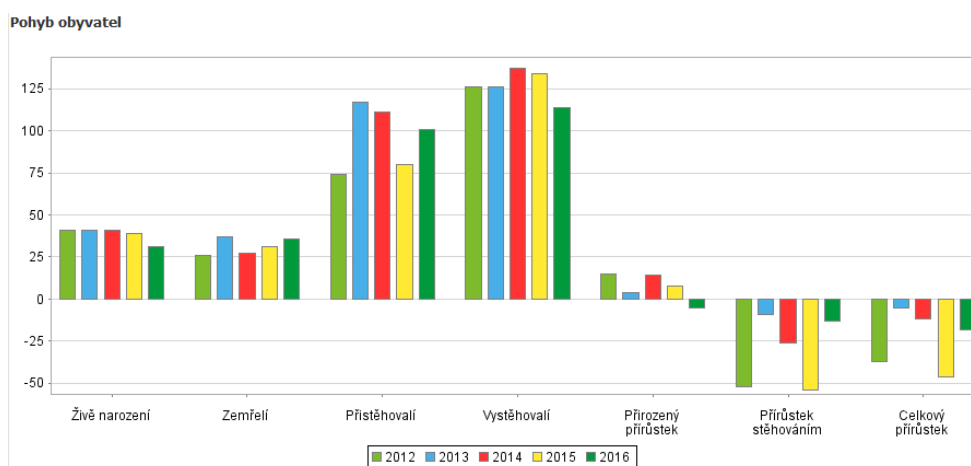
⁵ Veřejná databáze ČSÚ.

Počet obyvatel podle výsledků SLDB
přepočet na územní strukturu 2016

Kód: PU-DEM-OB4/1

Obr. 1 Počet obyvatel podle výsledků SLDB; zdroj: ČSÚ

Kód: PU-DEM-OB2/3

Obr. 2 Pohyb obyvatel v Novém Městě pod Smrkem; zdroj: ČSÚ

Stav obyvatel k 31.12.

		2012	2013	2014	2015	2016
Počet obyvatel celkem		3 834	3 829	3 817	3 771	3 753
v tom podle pohlaví	muži	1 892	1 880	1 886	1 872	1 860
	ženy	1 942	1 949	1 931	1 899	1 893
v tom ve věku (let)	0-14	632	617	621	601	598
	15-64	2 698	2 683	2 633	2 554	2 510
	65 a více	504	529	563	616	645
Průměrný věk		39,6	40,0	40,3	40,8	41,1

Kód: PU-DEM-OB1/2

Obr. 3 Stav obyvatel v Novém Městě pod Smrkem v letech 2012-2016; zdroj: ČSÚ

2.1 Historie názvu Nového Města pod Smrkem

Bergstatt Böhmisch Newstatt (Horní České Nové Město) bylo založeno na Velikonoce roku 1584 Christophem a Melchiorem z Redernu.⁶

Původní oficiální pojmenování mělo i variantu *Bergwergek und Bergstatt Böhmisch Newstatt* (Horní dílo a Horní město České Nové Město). Zdrobnělý název *Böhmische New Stadtel* se objevuje poprvé v roce 1612 a první české pojmenování městys *Nowe Miasto* pochází z roku 1654. V 18. století se používal název *Böhmisch Neustadt*. O přejmenování na *Neustadt an der Tafelfichte* rozhodlo městské zastupitelstvo 20. 2. 1900. Od roku 1921 se již objevuje česká podoba Nové Město pod Smrkem, výlučně používaná od roku 1945.⁷

Podle Antonína Profouse (1951, s. 57) existovaly ještě varianty názvu: *Newstadt* (1599), *Behemische Neustadt* (1609), *Böhmische New Städtel* (1612). Profous vysvětluje i vznik názvu *Tafelfichte*, přičemž čerpá z článku E. Beckera (1908, s. 32-50), podle nějž stál na rozhraní Čech, Saska a Slezska a zároveň tamních tří panství vysoký smrk, na němž byla r. 1628 upevněna tabule s erbem vévody frýdlantského. Smrk byl r. 1790 vyvrácen bouří a místo něho označoval hranice žulový kámen (*Tafelstein*).

V současnosti se v místním úzu při komunikaci používají neformální zkrácené varianty názvu Nové Město pod Smrkem: jedu do *Města* / *Nováče* / *Novýho* / *Smrku* / *Podsmrku* / *Štatlu* (z němčiny), co je nového *Pod Smrkem*?

2.1.1 Městská zástavba

Nové Město pod Smrkem bylo postaveno dle stavebního plánu měst založených vrchností, převládá zde rovná linie a pravé úhly. Tento šachovnicový půdorys připomíná saská renesanční horní města.

⁶ NÁDENÍK–JEŘÁBEK, 2004.

⁷ TIMA, 2010, s. 21.

Základním prvkem je náměstí (něm. *Ring, Markt*) obklopené dalšími stavebními čtverci. Systém bloků tvoří navzájem kolmé ulice (*Gasse*). První domy se začaly stavět na náměstí a v dnešní Revoluční a Dělnické ulici. Novoměstské náměstí má čtvercový půdorys o rozměrech 100 x 100 m (1 hektar), původní radnice vybočovala z pravoúhlého systému, stála uprostřed náměstí nakřivo.⁸

Původně patřily veškeré pozemky vrchnosti, po roce 1607, kdy byla založena novoměstská fara, případly některé pozemky církvi. Svědčí o tom staré názvy *Pfarrberg* (Farní vrch), *Kirchenvaterhain* (Les církevního otce) a *Sterbglockchenhain* (Les zvonu Umíráčku).⁹

Novoměstské pozemky jsou poprvé zobrazeny v katastrální mapě z roku 1843. Najdeme zde původní německá označení pozemků, např. *Herrshaftliche Wiesen* (Panské louky), *Lomnitz Erbstücke* (Lomnické dědičné kusy), *Zinspläne* (Nájemné pláně) - názvy byly odvozené od způsobu získání (nájem či koupě od vrchnosti), dále *Schiessfleckel* (Střelecké místo) – název podle činnosti, či *Röhrstuhlfleckel* (Místo dřevěného potrubí) - název dle dřevěného potrubí, které vedlo vodu z vodní nádrže do městské kádě na náměstí. Nejznámější pozemky bývalého hospodářského dvora, dnes v místním úzu stále nazývané *Hofláde*, se původně nazývaly *Hofladenfeld* (Pole dvora).¹⁰

Nový plán města (Lageplan) byl zhotoven v roce 1893 a od té doby se až do druhé poloviny 20. století rozsah pozemků města nezměnil.

Ve 30. letech 20. století ještě existovaly česko-německé názvy místních částí, jako např. *Lusdorfer Hauser / Lusdorfské Domky* – dnes v místním úzu *Šestidomky*; *Hofláde* – dnes v místním úzu přetrvává název *Hofláde*, či *Okály*, oficiálně *Na Výsluní*; *Sauerbrunnbaude / Chata u Kyselky* – chata vyhořela, dnes se místu říká *Na Spálence*; *Elgermühle, Hübnermühle, Vatermühle / Elgerův, Hübnerův, Fatrův mlýn* (dnes neexistující mlýny); *Schweitzermühle / Švýcarský Mlýn* (dnes neexistující výletní restaurant – viz heslo *Švajcák*)

⁸ TIMA, 2010, s. 22.

⁹ TIMA, 2010, s. 24.

¹⁰ TIMA, 2010, s. 25.

Poválečné katastrální mapy již německé názvy neobsahují, mnoho z původních staletých názvů zaniklo, neboť původní obyvatelstvo bylo z velké části odsunuto do Německa a noví přistěhovalci dějiny města neznali.¹¹

Část Hofláde se dnes nazývá *Na Výsluní*, kopec *Pfarrberg* (Farní vrch) byl podle Mazlovy porcelánky oficiálně přejmenován na *Mazlovku* (pozn.: délka vokálu kolísá, portál Geonames uvádí název *Mázlovka*) a následně v lidovém úzu na *Máslovku*. Okolí vodních nádrží se nazývá *U koupaliště*, pozemky *U mlýna* připomínají názvem bývalý mlýn a hospodu *Vatermühle*, louka *Za Sluncem* je pojmenována podle nedaleké restaurace Slunce, zahrádkářská kolonie leží na pozemku zvaném *V Zahrádkách*. Louky poblíž nádraží jsou pojmenovány *U nádraží* a dnešní rekultivovaná skládka nese název *U transformátoru*.¹²

Další pomístní jména podle databáze Geonames: *Za Textilanou*, *U křížku*, *U evangelického kostela*, *U Hřiště*, *U koupaliště*, *U vodárny*, *U liščí farmy*, *U lesa*, *U modřínů*. Veškerá tato orientační PJ jsou tvořena předložkovým pádem.¹³

¹¹ TIMA, 2010, s. 26.

¹² TIMA, 2010, s. 25, 26.

¹³ Geoprohlížeč ČÚZK – Geonames.

3 Teoretická a metodologická východiska

3.1 Toponomastika

Toponomastika je nauka o vlastních jménech zeměpisných. Studuje zeměpisná jména nejen jazykově, ale i z hlediska historie. „Musíme tedy mít na mysli ..., že zeměpisné jméno srostlo s objektem, který označuje, zrcadlí se v něm kus dějin tohoto objektu a kus duše těch, kdo jej pojmenovali a pojmenování užívali.“¹⁴ Toponomastika je vědou syntetizující jazykovědu, dějepis, zeměpis a další vědy, jde v ní „o poznávání vývoje lidské a národní společnosti v celé jeho složitosti“.¹⁵

3.1.1 Toponyma

Za toponyma jsou považována vlastní jména pozemských objektů, které leží v krajině a jsou kartograficky zachytitelné.¹⁶ Jsou to slovnědruhově vždy substantiva, i když se může jednat o adjektiva, číslovky či víceslovná pojmenování.¹⁷

Hlavní funkcí toponym je jednoznačně pojmenovat konkrétní objekt (funkce pojmenovací, nominační) a odlišit ho od ostatních objektů dané třídy (funkce identifikační, individualizující, diferenciacní). "Potřeba rozlišovat v rámci dané společnosti živé i neživé objekty je stará jako lidstvo samo, neboť dosud nebylo objeveno etnikum, které neužívá vlastní jména."¹⁸

První toponyma vznikala na základě nepropriálních pojmenování, která umožňovala charakterizovat a identifikovat příslušný objekt. V nejstarších dobách

¹⁴ŠMILAUER, 1966, s. 12.

¹⁵ ŠMILAUER, 1966, s. 193.

¹⁶ DAVID, MÁCHA, 2015.

¹⁷ *CzechEncy.*

¹⁸ *CzechEncy.*

dostávaly jména především důležité orientační body v krajině (řeky, hory, kopce). Byly pojmenovávány buď přímo nebo přeneseně na základě metafory či metonymie.¹⁹

Základní pojmenovací motivy toponym dodnes představují: 1. poloha, směr pojmenovávaného objektu; 2. přímé pojmenování objektu; 3. popis, charakteristika objektu včetně okolností jeho vzniku pozemky; 4. posesivita a jiný vztah k osobě včetně motivu honorifikujícího.

3.1.1.1 Klasifikace toponym podle vztahových modelů

Šrámkova klasifikace toponym²⁰ vychází z obecně platných pojmenovacích principů uskutečňovaných v rámci toponymie.

Základními kritérii modelového pojetí jsou propriálně pojmenovací model – vztahový model (VM) – strukturní model (SIM) – slovotvorný typ (SIT), jejichž pomocí se postihují jednotlivé fáze propriální nominace.

1. Rovina prenominační zahrnuje předpoklady vzniku jména: komunikační potřebu individualizovat nějaký objekt vlastním jménem a výběr pojmenovacího motivu pro nové jméno na základě vztahu pojmenovávatele k tomuto objektu. V toponymii je tento vztah vymezen čtyřmi obsahově sémantickými kategoriemi, které lze postihnout otázkami ‘kde’, ‘odkud’; ‘kdo’, ‘co’; ‘jaký’, ‘za jakých okolností’; ‘čí’, a je vyjádřen vztahovými modely (VM).

2. Rovina nominační představuje konkrétní jazykové ztvárnění pojmenovacího motivu řízené slovotvornými modely a typy. V rámci jednotlivých VM postihují slovotvorné modely jednotlivé pojmenovací postupy proprií, a oba modely, VM a SM, tvoří dohromady propriálně pojmenovací model. SIM postihuje jazykovou strukturu vlastního jména v obecné rovině (derivovaný, složený, víceslovný útvar). Nové jméno se začleňuje do systému příslušné třídy proprií daného jazyka a také do společenské komunikace.

3. Rovina postnominační se týká fungování vlastního jména a jeho dalšího vývoje.

¹⁹ CzechEncy.

²⁰ ŠRÁMEK, 1976.

Šrámkovu klasifikaci toponym aplikovala Jana Pleskalová²¹ i na modelovou klasifikaci jmen pomístních. Rovina vztahových modelů zde také postihuje základní pojmenovací motivy pomístních jmen, polohu objektu, jeho druh, vlastnosti a posesivitu. Rovina strukturních modelů a typů vystihuje způsob vyjádření jednotlivých pojmenovacích motivů a strukturní model postihuje konkrétní pojmenovací postup.

K tvoření pojmenování slouží:

- odvozování (derivace) - ke slovtvornému základu je přidána předpona, přípona, příp. jen koncovka (pomístní jména vyjadřující posesivitu a jiný vztah k osobě jsou tvořena nejčastěji formantem -ka)
- toponymizace (proprializace) apelativ
- tvoření na základě metaforické nebo metonymické souvislosti s jiným objektem
- derivace s použitím určitého formantu (-ák, -ovka)
- kompozice
- zkracování (abreviace)
- tvoření dvouslovných a víceslovných pojmenování
- předložkové pády – vyjadřující polohu objektu, nejčastěji jsou využívány předložky *na, v, nad, pod, u, za*.
- přejímání toponym a apelativ z cizích jazyků (němčiny) a jejich adaptace

3.1.1.2 Klasifikace toponym podle sémantické motivace

V nominálním procesu se projevuje bezprostřední spojení člověka s přírodou, výběr dominantních orientačních objektů, ale i lidská práce, způsob kultivace půdy a další faktory. V počáteční fázi proprializace bylo každé jméno jasné a průhledné, postupně však docházelo k oslabování sémantické motivace. Pro lepší analýzu toponym bylo potřeba je roztřídit a klasifikovat.²²

²¹ PLESKALOVÁ, 1992.

²² KRŠKO, 2014.

Šmilauerova klasifikace²³ se zakládá na významu apelativ, z nichž pomístní jména vznikla. Pomocným principem je také rozdělení na toponyma přírodní, označující objekty dané přírodou, a toponyma kulturní, která vznikla na základě kultivační a civilizační činnosti člověka.

1. Obecné vztahy a vlastnosti. 1.1 Poloha. 1.2 Vzdálenost. 1.3 Velikost, rychlost atd. 1.4 Tvar. 1.5 Barva a podobné vlastnosti. 1.6 Stáří.

2. Země. 2.1 Vyvýšeniny. 2.2 Vhloubené tvary. 2.3 Půda. 2.3.1 Neobdělaná. 2.4 Složení půdy. 2.5 Kulturní půda. 2.5.1 Získávání půdy. 2.5.2 Kvalita půdy. 2.6 Vodstvo. 2.7 Atmosférické jevy.

3. Rostlinstvo. 3.1 Porosty a jednotlivé rostliny. 3.2 Pěstění rostlin.

4. Zvířectvo. 4.1 Volně žijící. 4.2 Domáci.

5. Člověk. 5.1 Poměry majetkové a právní. 5.2 Lidská práce. 5.3 Lidská díla. 5.3.1 Sídliště. 5.3.2 Stavby. 5.4 Duchovní život, historie.

3.1.2 Oficiální urbanonymie

Urbanonyma jsou názvy objektů majících městský charakter, jde hlavně o pojmenování ulic, náměstí a veřejných prostranství. Někdy se k urbanonymům řadí též vlastní jména významných objektů sídelního i nesídelního charakteru, např. divadel, kin, muzeí, hotelů, restaurací, kostelů, obytných vil, léčivých pramenů apod.²⁴

Základem urbanonymie je soustava úředně standardizovaných uličních názvů.

Vývoj urbanonymie je spojen s formováním městského prostoru. Názvy ulic, prostranství, bašt a bran středověkého města se tvořily především podle jejich polohy, směru nebo charakteru, podle národnosti a profese obyvatel, či podle významnějších objektů. Vyskytují se rovněž ironické názvy ulic typu *Liliová*, *Růžová* označující ulice

²³ ŠMILAUER, 1960.

²⁴ DAVID-MÁCHA, 2015.

špatné pověsti (nevěstince, viz ulici *Rozkošná* v Novém Městě pod Smrkem). Urbanonyma nebyla zpočátku standardizovaná a jejich podoby byly různé (k jednomu objektu referovalo více názvů). Od 2. poloviny 19. století se však objevují snahy o jednotný systém uličního pojmenování, často ovlivněný honorifikačními názvy, měnícími se zároveň s politickou orientací státu.

Urbanonyma se vyznačují velkou nestabilitou, která se projevuje častými změnami, výrazným podílem standardizace na jejich vzniku a podobě a také silnou vazbou na mimojazykovou realitu, především u názvů honorifikačních (viz následující kapitolu).²⁵

3.1.2.1 Honorifikační toponyma

Moderní evropská urbanonymie je formována především honorifikačními jmény, která nemají téměř žádnou primární funkci a tvoří sterilní prostor.²⁶

Honorifikační toponyma jsou vlastní jména zeměpisná daná na počest osoby, skupiny osob, organizace, hnutí nebo významné události; nejvýraznějšími reprezentanty honorifikačních toponym jsou urbanonyma. Jejich vymezení v odborné literatuře není jednoznačné. V úzkém pojetí jsou k nim řazena pouze toponyma motivovaná prokazatelnými ideologickými či politickými důvody, např. jmény státníků a významných osobností, názvy organizací a hnutí, daty historických událostí.²⁷

Pronikání honorifikačních pojmenování do české toponymie je spojeno s rozvojem moderního politického života od konce 19. stol., zejména ale po 2. světové válce. V komunikaci se honorifikační toponyma vyznačují referenční nejednoznačností k pojmenovanému objektu, např. opakování modelu toponymie městských center – *Masarykovo náměstí, 28. října*, v období před rokem 1990 např. *Gottwaldovo náměstí*, a také častým přejmenováváním vlivem změn politických. Pro honorifikační pojmenování je typické využívání parasystémových, často archaických názvotvorných

²⁵ DAVID–MÁCHA, 2015.

²⁶ DAVID–MÁCHA, 2015.

²⁷ CzechEncy.

prostředků. Honorifikační toponyma jsou považována za projev ideologického vytváření prostoru tzv. státní/politické krajiny a prostředek ovládnutí paměti krajiny.²⁸

V 19. a v 1. pol. 20. stol. bylo běžné a přípustné pojmenovávat veřejná prostranství po žijících osobnostech, zakazovala se pojmenování po osobnostech, které projeví nepřátelské smýšlení k Československé republice. (viz str. 27) Teprve jako reakce na kritiku stalinského kultu osobnosti byla zák. č. 36/1960 Sb. O územním členění státu a prováděcí vyhláškou č. 97/1961 Sb. O názvech obcí, označování ulic a číslování domů stanovena zásada nepojmenovávat po žijících osobnostech veřejného života.

Nejnápadnějším rysem moderní české urbanonymie 20. stol. z hlediska motivace je tedy masivní uplatnění honorifikace, která je dána specifičností městských objektů (reprezentativnost vhodná pro sebe prezentaci politické moci) i městského prostoru (kumulace obyvatelstva). Honorifikační motivace podmiňuje nestabilitu, neznačkovost a časté přejmenování urbanonym.²⁹

Podle Harvalíka³⁰ se uliční názvosloví vždy vyvíjelo pod vlivem společenských faktorů a základní funkcí názvů ulic bylo vždy umožnit jednoznačnou orientaci v rámci města. Motivací nejstarších pojmenování se tak obvykle stával tvar ulice, její směřování k určitému městu či místu, přítomnost určitých staveb v ulici, povolání příslušníků cechů, jejichž dílny se v ulici nacházely, národnost obyvatel, jméno majitele továrny či panství apod. V 19. a 20. století přibývá další zdroj názvů ulic, často jde o jména známých osobností politického a společenského života a názvy významných událostí. K původně pragmatickým důvodům pojmenování přibývá tedy funkce honorifikační či dedikační. Na rozdíl od předešlého pojmenování na základě reálií přicházely tyto názvy oficiální cestou, shora. Řada původních jmen začala mizet z center měst, a byla nahrazována jmény osobností, jejichž postavení ve společnosti si vyžadovalo i odpovídající umístění po nich pojmenovaných ulic v rámci měst.

²⁸ CzechEncy

²⁹ DAVID-MÁCHA, 2015.

³⁰ HARVALÍK, 2004.

Harvalík³¹ dále uvádí, že mnohé honorifikační názvy byly příliš poplatné momentální ideologické orientaci státu a po společenských či politických změnách se pod tlakem veřejnosti často přistupovalo k nahrazování těchto jmen jinými. Uliční názvosloví tak bojovalo s nestabilitou, což bylo v rozporu s jeho primární funkcí jednoznačně orientovat. Během jedné generace došlo i k několikerému přejmenování, a tím i ke ztížení orientace, proto se často setkáváme s faktem, že v místním úzu přežívá původní jméno nebo se používá neoficiálního pojmenování. Nové jméno mnohdy není schopno vytlačit z povědomí jméno staré.

3.1.3 Neoficiální urbanonymie

Vedle oficiálních toponym uvedených v mapách a katastrech existují ještě alternativní pojmenování, která Jaroslav David nazývá „živá“. Jedná se o jazykové prostředky neoficiální každodenní komunikace, a to především mluvené, jejichž základní charakteristikou je neúřednost a neexistence závazné standardizované podoby. Jde o mikrosociální toponyma, tj. názvy sociálně a lokálně příznakové (jejich znalost např. odlišuje příslušníky různých generací obyvatel města, obyvatele města od nerezidentů apod.) Živá toponyma mají mnoho variant, jež existují vedle sebe, míra jejich znalosti značně kolísá a v souvislosti s generační obměnou svých uživatelů často zanikají.³²

Živá urbanonyma zdůvěřňují prostor, v němž člověk žije.³³

I přes snahu jazykovědců pomístní jména sbírat a zachraňovat pro budoucí generace však živá toponyma mizí spolu se znalci těchto jmen, která již mladá generace nezná nebo nepoužívá. Snahou o shromáždění veškerého bohatství českých pomístních jmen byla např. velká soupisová akce v 60. a 70. letech 20. století. Klíčovým tématem toponomastiky dnes zůstává vytrácení se znalosti toponymie z lidské paměti, a to nejen přirozeným procesem zapomínání, střídáním generací a změnou způsobu života, ale

³¹ HARVALÍK, 2004.

³² DAVID-MÁCHA, 2015, s. 22.

³³ DAVID-MÁCHA, 2015, s. 72.

také vlivem přesunů obyvatelstva a cíleně vytvářenou toponymií z politických důvodů.

34

U lidových názvů není vždy zřetelná hranice mezi apelativním označením místa a existencí funkčního vlastního jména. Podle Pleskalové³⁵ se apelativum stává propriem, pokud slouží svým uživatelům k pojmenování a identifikaci určitého objektu, a uživatelé sami dovedou vymezit rozsah takto nazvaného objektu. Jako příklad bych uvedla název *Lékárna*, který se stále v místním úzu používá pro budovu bývalé lékárny, ve kterém už několik let funguje prodejna masa a uzenin.

Lidové názvy bývají také často spjaté s událostmi, které se k místům vztahují (*Na Spálence*), případně k osobám, které zde žily, pracovaly (*U Hakenky*, *U Škody*, *U Žáka*) apod.

V nestandardizované/živé/lidové urbanonymii můžeme pozorovat varianty urbanonymie standardizované. Je to např. vznik slovtvorného typu reprezentovaného univerbizáty standardizovaných podob urbanonym s určením *náměstí* s příponou *-ák* (*Mírové náměstí* – *Mírák*, pozn.: v rámci Nového Města pod Smrkem se však tento název neužívá, neboť není potřeba rozlišovat různá náměstí, je zde pouze jedno) a univerbizáty s určením *ulice* s příponou *-ka* (*Vaňkova ulice* – *Vaňkovka*).³⁶ V těchto případech se projevuje snaha mluvčích o ekonomizaci projevu.

³⁴ DAVID–MÁCHA, 2015.

³⁵ PLESKALOVÁ, 1978, s. 297.

³⁶ DAVID–MÁCHA, 2015.

4 Praktická část

4.1 Oficiální urbanonymie

4.1.1 Uliční systém Nového Města pod Smrkem

V Novém Městě pod Smrkem (Neustadt) došlo k pojmenování ulic německými názvy z rozhodnutí městské rady (na podnět purkmistra Adolfa Glocknera) roce 1888.³⁷ Jména se tehdy dávala většinou podle obcí, kam ulice směřovala (*Dittersbächlerstrasse* / Dětrichovecká) nebo připomínala hornickou činnost města (*Bergamtsgasse* / U báňského úřadu), či odkazovala k známým osobnostem německé kultury (*Shillerstrasse* / Schillerova). Jsou zde však i názvy honorifikační, na počest význačných obyvatel města (*Klingerstrasse* / Klingerova, *Schmeykalgasse* / Schmeykalova) či vrchnosti (*Katharinengasse* / Kateřiny z Redernu) a také názvy připomínající členy cechů (*Bergmannsgasse* / Hornická, *Schlossergasse* / Zámečnická).

Nové Město pod Smrkem si udrželo původní německé označení ulic až do roku 1945, ale i před válkou došlo k několika změnám. 24. října 1924 bylo např. výměrem Okresní správy politické ve Frýdlantě uloženo Městskému úřadu v Novém Městě p. Sm. "na základě §u 8 zák. ze dne 14. dubna 1920, č. 266 sb. z. a n. odstranit označení ulice *Roseggerstrasse*, poněvadž označení toto obsahuje jméno osoby národa německého představitelem snah po germanizaci české mládeže a jest tudíž ve smyslu cit. zák. nepřipustným. Nový název buď nám oznámen."³⁸

Po válce došlo v roce 1946 k přejmenování ulic, názvy byla počestěny nebo nahrazeny novými.

V následující tabulce uvádím: původní německé označení ulic (téměř vždy existují dvě varianty, *-strasse* / *-gasse*, přičemž *strasse* je ulice, *gasse* je menší

³⁷ TIMA, 2010, s. 176.

³⁸ Státní okresní archiv Liberec.

ulice/ulička, záleželo tedy nejspíše na úvaze mluvčího, považoval-li ulici za velkou či menší), dále překlad názvu a jeho motivace, a také návrh názvu z roku 1946 / dnešní název. Motivace současných názvů je v případě honorifikačních pojmenování (zkratka HN) rozšířena o stručnou informaci o osobnostech.

Tab. 1 Pojmenování ulic v Novém Městě pod Smrkem

Původní německý název	Překlad	Motivace názvu	Návrh názvu z roku 1946 / dnešní název	Motivace názvu
Bahnhofstrasse	Nádražní	budova/instituce	Nádražní / Švermova pozn. V letech 1688-1765 se ulice nazývala Blutgasse (Krvavá ulice), neboť vedla k popravišti, které stálo na místě dnes nazývaném Bílá kaplička, ve 2. pol. 19. stol. přejmenována na Bergsamts-gasse (Ulice báňského úřadu)	směr / HN Jan Šverma (1901–1944) český novinář a politik
Bergamts-gasse	U Báňského úřadu	budova	Nádražní	směr
Berggasse	Horská	směr k horám a dolům	Dělnická	podle domů dělníků, vede k Dělnickému domu
Bergmannsgasse	Hornická	bydleli tu poslední horníci	Jiráskova	HN Alois Jirásek (1851-1930) spisovatel a dramatik
Dittersbächlerstrasse	Dětřichovecká	směr	Žižkova/ Jindřichovická	HN Jan Žižka z Trocnova (1360-1471) husitský vojevůdce / směr
Eisensteingasse	K Měděnci	podle železné rudy těžené na Měděnci	5. května	HN připomínající Květnové povstání 1945

Färbergasse	Barvířská	dle živnosti, bydlel tu mistr barvíř (Fäbermeister)	Železná	nejasné (městská kovárna byla jinde, naproti Městským lázním)
Feldgasse	Polní	dle okolní přírody	Růžová	dle růží vysázených cestou ke kostelu
Flurengasse	Luční/ Na Nivách	vedla k nejlepším novoměstským polím	Tylova	HN Josef Kajetán Tyl (1808-1856) spisovatel, novinář, dramatik
Freiheitsgasse	Ulice svobody	na počest svobod daných městu vrchností	Jiskrova	HN Jan Jiskra z Brandýsa (1400-1469) válečník, diplomat
Friedländerstrasse	Frýdlantská	směr	Gottwaldova/ Frýdlantská	HN Klement Gottwald (1896–1953) 4. prezident Československa/ směr
Goethegasse	Goethova	HN německý básník J.W.Goethe (1749-1832)	Plovárenská	směr ke koupališti
Grillparzergasse	Grillparzerova	HN	Mánesova	HN Josef Mánes (1820-1871) malíř
Heinerdorferstrasse	Jindřichovická	směr	Palackého	HN František Palacký (1798-1876) historik, politik, spisovatel
Hegawaldergasse	K Hajništi	směr	Smetanova	HN Bedřich Smetana (1824-1884) hudební skladatel
Hirtengasse	Pastýřská	vedla na pastviny, kam obecní pastýř vyháněl městský dobytek	Rudolfa Vaňka/ Vaňkova	HN Rudolf Vaněk (1892–1944) (viz stranu 17)
Hofladengasse	K Panskému dvoru	směr	Sadová	podle blízkého sadu
Huttengasse	Hutní	dle živnosti	Jizerská	směr k Jizerským horám

Johannesgasse	Johannesova	HN po prvním domkaři v této ulici	Kmochova	HN František Kmoch (1848-1912) skladatel a dirigent
Kaiser Josef Gasse/Schulgasse	Ulice císaře Josefa/U školy	HN (císař Josef) / dle budovy	Sokolská	podle budovy tělocvičny Sokola
Katharinengasse	Kateřiny z Redernu	HN (manželka majitele panství)	Rokycanova	HN Jan z Rokycan (1396-1471) husitský teolog
Kirch(en)gasse	Ke kostelu	sakrální stavba	Myslbekova	HN Josef Václav Myslbek (1848-1922) sochař
Klingerstrasse	Klingerova	HN (továrník Ignaz Klinger, majitel textilní továrny)	Jana Žižky/Žižkova	HN Jan Žižka z Trocnova (1360-1471) husitský vojevůdce
Knappenberggasse	Podhorská	podle hornických tovaryšů	Malostranská	podle názvu čtvrti Malá strana
Kupferberggasse	Pod Měděncem/ K Měděnci	směr	Havířská	podle řemesla původních obyvatel
Liebwerdengasse	Libverdská	směr	Husova	HN Jan Hus (1370-1415) reformátor, kazatel
Lomnitzgasse	Lomnická	dle potoka Lomnice	Bělohorská	připomínající Bitvu na Bílé Hoře (1620)
Lusdorfergasse	Ludvíkovská	směr	T. G. Masaryka	HN Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) první československý prezident
Luthergasse	Lutherova	HN (německý protestantský reformátor Martin Luther (1483-1546))	Dr. Farského/ Blahoslavova	HN ThDr. Karel Farský (1880-1927) biskup Čs. Církve husitské / Jan Blahoslav (1523-1571) biskup Jednoty bratrské
Marktplatz	Tržní náměstí	dle činnosti	Náměstí Dr. E. Beneše/ Mírové náměstí	HN prof. JUDr. PhDr. Edvard Beneš (1884-1948) 2. československý

				prezident / připomínka důležitosti míru
Meffersdorfer Strasse	K Meffersdorfu	směr Meffersdorf (dnes Pobiedna, Polsko)	Celní	Směr k celnici, k hranicím
Mühlgasse	Mlýnská	dle živnosti/budovy	Dvořákova	HN Antonín Dvořák (1841- 1904) hudební skladatel
Mühlberggasse	K mlýnu	směr	Horská	směr
Nikolaus- Rosengasse	Ulice Nikolause a Rosea	HN Ignaz Rose (velitel střelců) a Nikolaus Pohl (výroba hudebních nástrojů)	Máchova	HN Karel Hynek Mácha (1810- 1836) básník, spisovatel
Peter-Paulgasse	Petra a Pavla	HN na paměť známým horníkům	Čapkova	HN Karel Čapek (1890-1938) spisovatel, dramatik, novinář
Rederngasse/ Redern Straße	Redernů	HN (majitelé panství)	Revoluční	připomíná revoluci
Rosengasse	Růžová	příroda	28. října	HN vznik samostatného českého státu
Schillerstrasse	Shillerova	HN Friedrich Schiller (1759- 1805) německý spisovatel	Maršála Stalina/ Jindřichovická	HN Josif Vissarionovič Stalin (1878-1953) politik SSSR / směr
Schiessgasse	Střelecká	v místech staré střelnice (Schiessfleckel)	Havlíčková	HN Karel Havlíček Borovský (1821- 1856) básník, novinář
Schlossergasse	Zámečnická	dle živnosti, připomínala bratry Leglery, pilaře a zakladatele města	Komenského	HN Jan Amos Komenský (1592- 1670) biskup Jednoty bratrské, pedagog, filosof, didaktik

Schmeykalgasse	Schmeykalova	HN pojmenována 7.5.1894 na paměť dr. Schmeykala, významného představitele Němců v Čechách	Tovární	ulice lemuje areál Textilany
Sonengasse/ Sonnengasse	Slunečná	přírodní podmínky	Luční	přírodní podmínky, končí na louce
Tafelfichteweg	Ke Smrku	směr	Liščí	směr k bývalé liščí farmě
Teichgasse	K rybníku	směr, připomíná malý rybníček poblíž Malé Strany, z kterého vedlo dřevěné potrubí do domů na náměstí	Boženy Němcové	HN Božena Němcová (1820-1862) spisovatelka
Waldgasse	Lesní	směr (vede k lesu)	Mlýnská	původně vedla k mlýnu
Webergasse	Tkalcovská	dle živnosti, na počest domácím tkalcům	Nerudova	HN Jan Neruda (1834-1891) básník, novinář
Konigwiese/ Sängerwiese	Královská louka	louka byla využívána Bratrstvem střelců při soutěži o krále střelby	Sady T.G.Masaryka (prostor mezi Vaňkovou a Myslbekovou ulicí, dříve střelnice, dnes panelové sídliště)	HN TGM (viz výše)
Hofladenfeld	Městská část Hoflade / Polní Dvůr	připomíná první velkou usedlost, panský dvůr	Na Výsluní	přírodní podmínky
bezejmenná			Ondříškova / Ondříčkova	HN připomínající pravděpodobně slavný rod houslistů
bezejmenná			Zahradní	vede směrem z města kolem zahrad
bezejmenná			Rozkošná	ironie, vede kolem bývalého penzionu a nevěstince Švýcarský dům

bezejmenná			Textilanská	směr (k obytné čtvrti, postavené pro zaměstnance Textilany)
bezejmenná			Zámecká	směr (k Zámečku)

Zdroj: TIMA, 2010 (s. 177) a vlastní

Zajímavou ukázkou honorifikačního pojmenování je název ulice Vaňkovy. Ulice byla pojmenována na počest Rudolfa Vaňka (1892–1944), který působil v Novém Městě pod Smrkem jako listonoš v období první republiky. Po obsazení pohraničí odešel do Poděbrad, kde se zapojil do ilegálního odboje proti nacistům. Roku 1942 byl zatčen, po mučení na gestapu byl převezen do Terezína, odsouzen k smrti a 5. 9. 1944 v Mnichově popraven. Pamětní deska s jeho jménem visí v budově pošty v Poděbradech.³⁹

V současnosti se Městský úřad Nového Města pod Smrkem při pojmenovávání nových ulic řídí Zákonem o obcích č. 128/2000 Sb., případně vyhláškou MV ČR č. 326/2000 Sb. Výběr názvu musí splňovat několik hledisek. V obci by neměly existovat dva stejné názvy, honorifikační pojmenování se nemá týkat žijící osoby a nemělo by podléhat soudobým politickým trendům.

³⁹ TIMA, 2010, s. 195.

4.1.2 Shrnutí

Z následující tabulky (viz další stranu) je zřejmé, že u původních německých názvů převládá motivace orientační (35 názvů). Názvy ulic nejčastěji označují směr k sousedním obcím nebo k nějakému místu (16), vztahují se k hornictví a dalším živnostem obyvatel v ulici žijících (11), vyjadřují umístění významných budov v ulici (4), příp. jsou odvozené od okolní přírody (4). Jde tedy vždy o jasnou souvislost se zkušeností místních.

Německé názvy honorifikační (12 názvů) pak připomínají místní osobnosti, které výrazně přispěly k rozvoji obce (4), např. majitel továrny Klinger; dále pak představitele místní šlechty/vrchnosti/majitelů panství (4), např. Kateřina z Redernu; pouze 2 názvy se vztahují k německým kulturním osobnostem (Schiller, Goethe); 1 název odkazuje na udělení práv a svobod městu vrchností (*Freiheitsgasse*) a 1 název připomíná středověkého reformátora církve Martina Luthera.

V českém poválečném názvosloví naopak převažují názvy honorifikační/dedikační (30 názvů), jež připomínají především význačné osobnosti české kultury, politiky, hudby či církve. Významný podíl mají osobnosti spjaté s husitstvím a národním obrozením, neboť se jedná o důležitá období české historie a je to zároveň doba dostatečně vzdálená, není tedy pravděpodobné, že by se nějak výrazně měnil náhled na tehdejší osobnosti, tudíž zde nehrozí přejmenování. Pouze 1 název připomíná místního občana, Rudolfa Vaňka, který ve městě pracoval jako listonoš. (viz str. 28)

Orientačních názvů je 22, z nichž 10 vyjadřuje směr k sousedním obcím či místům, 6 odkazuje k okolní přírodě, 5 specifikuje budovu, která se v ulici nachází, a 1 připomíná hornickou činnost města.

Tab. 2 Motivace názvů ulic v Novém Městě pod Smrkem

	Motivace názvů ulic	Původní německé názvy ulic	České názvy ulic
Orientační názvy	Směr k okolním obcím, místům	16	10
	Hornictví, cechy, živnosti	11	1
	Okolní příroda	4	6
	Budova, instituce	4	5
Celkem:		35	22
Honorifikační názvy	Významné místní osobnosti	4	1
	Osobnosti kultury	2	14
	Politické osobnosti	4	5
	Církevní osobnosti	1	6
	Události	1	4
Celkem:		12	30

Zdroj: vlastní

Příklady přejmenování ulic:

1. název se nezměnil: *Friedländerstrasse* – *Frýdlantská*
2. zůstala orientační povaha názvu: *Meffersdorfer Strasse* (K Meffersdorfu) – *Celní* (vede k hranicím), *Schullgasse* – *Sokolská* (U školy – U Sokolovny)
3. německý HN se změnil na český orientační název: *Goethegasse* – *Plovárenská*
4. německý HN se změnil na český HN: *Johannessgasse* – *Kmochova*, *Klingerstrasse* – *Žižkova*
5. německý orientační název se změnil v český HN: *Mühlgasse* (Mlýnská) – *Dvořákova*, *Teichgasse* (K rybníku) – *Boženy Němcové*, *Webergasse* (Tkalcovská) – *Nerudova*

Poslední možnost je nejvíce diskutabilní. Bylo skutečně nutné změnit neutrální orientační názvy, používané jak německým tak českým obyvatelstvem, v pojmenování honorifikační? Honorifikační názvy ulic vůbec neodrážejí realitu, nepoznáme z nich, kam ulice směřují, jaké jsou zde budovy či jací zde žili lidé. Velikáni českých dějin, podle nichž nesou ulice svůj název, nemají s Novým Městem pod Smrkem nic společného. Navíc se názvy ulic mezi místními téměř nepoužívají a ulice se paradoxně označují podobně jako "za Němců", tj. podle jejich směru, budov a případně jmény obyvatel zde žijících (např. *ulice kolem Nádeníků*, apod.) Proč se tedy v Novém Městě pod Smrkem přistoupilo v roce 1946 k přejmenování ulic?

Použiji-li Aldermanovo⁴⁰ vysvětlení pojmenování jako fixace identity místa, jako cedule, která lidem říká, co je historicky důležité, pak musím souhlasit i s jeho názorem, že normativní pojmenování umožňuje dominantním skupinám měnit identitu lidí a míst. Pak by se dalo uvažovat o použití honorifikačním názvů jako předepsané nutnosti uvědomění si české národnosti díky názvům ulic připomínajících národní hrdiny, osobnosti boje za samostatnost Čech, známé autory období národního obrození či husitského hnutí. Jelikož mluvíme o období těsně po 2. světové válce, byla by snaha sudetských měst o zbavení se všeho německého, tedy i názvů ulic, samozřejmým důsledkem nové situace. Otázkou však zůstává, proč se při přejmenování nepoužily české překlady politicky nezávadných, neutrálních orientačních názvů ulic. Přejmenování ulic bylo velmi rychlou akcí, vedení města pravděpodobně obdrželo návrh názvů ulic (proto se uliční názvosloví různých měst téměř neliší, a téměř v každé obci jsou ulice Boženy Němcové, Nerudova či Mánesova) a muselo rychle rozhodnout, které z nich použije, a to především v centru obce. Pokud byl přejmenováním pověřen člen vedení města, který se přistěhoval až po válce a neměl tudíž žádný vztah k místům v rámci města, mohl bez výčitek svědomí použít jakýkoli název ze seznamu.

Další Aldermanovou⁴¹ tezí je názor, že pojmenování vytváří pocit kontinuity napříč časem, ale má také schopnost linie identity nabourat. Po válce měli samotní obyvatelé Sudet snahu odstříhnout se od minulosti a začít s čistým štítem, v nové zemi, s novými názvy. Jako by náhle přestala platit hodnota "schopný a kvalitní obyvatel

⁴⁰ ALDERMAN, 2008, in DAVID-MÁCHA, 2015.

⁴¹ ALDERMAN, 2008, in DAVID-MÁCHA, 2015.

města" a nahradila ji hodnota "hlavně česky smýšlející občan". Podle Davida a Máchy⁴² se jména mohou stát nástrojem upevnění identity a zároveň potlačení identit jiných, slabších, vyloučených. Názvy, používané německými obyvateli, měly tedy skončit na pohřebišti dějin. Oficiálně se to podařilo, v místním úzu však původní orientační názvy stále zůstávají, ať už je důvodem skutečnost, že ne všichni němečtí občané byli po válce odsunuti, či jednoduše fakt, že popisný orientační název je přirozenější. Ulice vedoucí na nádraží je tak v místním úzu ulicí *Nádražní*, ač nese název *Švermova*, a ulici na Ludvíkov se říká *Ludvíkovská*, i když jde o ulici *T. G. Masaryka*.

Dalším možným důvodem přejmenování mohla být pouze přirozená změna jména při změně stavu, podobně jako se děje při uzavření manželství. Končí jedna etapa, nastává další, je nutné změnit i jméno. Určitou roli v přejmenování ulic hrál možná i fakt, že honosný název *Myslbekova ulice* zní lépe než naprosto obyčejné *Ke kostelu*.

Honorifikační názvy v Novém Městě pod Smrkem se obecně v místní komunikaci příliš nepoužívají, neboť neplní orientační funkci.

⁴² DAVID–MÁCHA, 2015.

4.2 Neoficiální urbanonymie

Nové Město pod Smrkem je rozlohou malé město. Lidové názvy, vyjadřující nějaký vztah obyvatel k místům a budovám, jsou pro orientaci místních mnohem důležitější než oficiální úřední názvosloví.

Nejběžnějším motivem v lidové urbanonymii je odkaz k významné budově (*u Výboru, za Klubem*) či blízkost důležitého orientačního bodu. Lidové názvy také často odkazují k osobám, které na určitých místech žily a pracovaly (*U Žáka, U Škody, U Hakenky*), někdy se v názvu odráží dávná událost (*Na Spálence*).

Jelikož já sama lidové názvy v rámci Nového Města pod Smrkem používám a snažím se je vysvětlit a předat i svým dětem, zajímalo mne, jak je to s ostatními obyvateli.

4.2.1 Komentář k dotazníku

Používání názvů v místním úzu jsem zkoumala na základě dvou obsahově totožných dotazníků, pomocí nichž jsem zjišťovala, zda uvedené lidové názvy respondenti aktivně používají, případně alespoň znají.

První dotazník byl elektronický a vyplnilo jej 48 respondentů, především obyvatel Nového Města pod Smrkem, žijících zde od narození (52 %), dále ti, kteří se přistěhovali v dospělosti (27 %) a také ti, kteří už v Novém Městě pod Smrkem nebydlí, ale dříve bydleli, nebo alespoň Nové Město pod Smrkem znají (21 %). Věk respondentů je 40–60 let (48 %), 20–40 let (48 %), dále odpovídali pamětníci nad 60 let (4 %) a mládež 10-20 let (2 %). Výsledky tohoto dotazníku uvádím pod zkratkou ED (elektronický dotazník).

Druhý dotazník vyplnilo písemně 38 žáků novoměstské ZŠ ve věku 12 až 15 let v hodinách Občanské výchovy. Výsledky tohoto dotazníku uvádím pod zkratkou PD (písemný dotazník).

4.2.2 Slovník

V této části bakalářské práce se věnuji pomístním jménům (dále PJ) 36 objektů v rámci Nového Města pod Smrkem. Každý objekt je stručně lokalizován a je u něj uvedena četnost používání v místním úzu (dle výsledků dotazníků). Následuje sémanticko-motivační analýza a rozbor formální stránky názvu. Téměř u všech názvů objektů/míst existují variantní formy pojmenování, jejichž pravopisnou formu odvozují ze současné výslovnosti. Na závěr je u každého PJ uvedena historie objektu, příp. zajímavosti, které se ho týkají.

- a) druh objektu a jeho lokalizace (viz Přílohu 1)
- b) četnost používání v místním úzu (dle výsledků dotazníků)
- c) sémanticko-motivační analýza a formální stránka toponyma
- d) varianty pojmenování (oficiální, místní, v mapách apod.)
- e) historie objektu, zajímavosti s ním spojené

1. Divadlo

- a) budova bývalého divadla, Frýdlantská ulice, čp. 558
- b) ED: používá aktivně 81 %, zná 15 %, PD: aktivně 42 %, zná 40 %
- c) Základem PJ je apelativum *divadlo*, jde o toponymizaci. Motívem pojmenování je funkce budovy.
- d) *U Divadla, Najmanka* (viz heslo *Najmanka*)
- e) Původní Neumannova restaurace byla v roce 1954 přestavěna na divadelní sál (svého času jediný v okrese) se sestupným hledištěm, velkým jevištěm a zákulisím pro herce. V období 1948-1960 zde sehrál novoměstský ochotnický spolek více než 50 inscenací. Po vzniku závodního klubu ROH na počátku 60. let zde vystupovalo mnoho populárních zpěváků a hostujících divadel. Místní ZŠ v divadle pořádala školní akademie a v 80. letech zde působil úspěšný mládežnický soubor Pividadlo.⁴³ Od 90. let je divadlo bohužel zavřené, pouze přední část je využívána jako soukromý klub.

2. Textilana

- a) komplex továrních budov, ohraničený ulicemi Frýdlantská, Zámecká, Tovární
- b) ED: akt. 96 %, zná 4 %, PD: akt. 79 %, zná 16 %
- c) Jde o oficiální název podniku, chrématonymum.
- d) *Textilka*
- e) Továrna na textilní výrobu byla založena Ignazem Klingerem, který v roce 1862 koupil tzv. Starou továrnu ve Frýdlantské ulici, o rok později přistavěl u Lomnice třípatrovou tkalcovnu s 500 ručními stavy, a se zvýšením poptávky po textilním zboží továrnu dále rozšiřoval. Kromě 650 stavů v továrně zaměstnával Klinger ještě dalších 330 domácích tkalců. Zboží dodával velkopodnikatelům v okolí Liberce (Liebig), ve Vídni i Německu. Po smrti Ignaze Klingerera (1872) vedli továrnu jeho synové Oskar, Edmund a Ottomar. Koncem století měla továrna již 15 parních strojů a 3200 zaměstnanců, navíc měla zastoupení i v zahraničí (Francie, Německo, Itálie, Turecko, Egypt, USA). S rozvojem výroby bohatlo i město, firma podpořila stavbu jeslí a mateřské školy, knihovny a starobince. Za války byla továrna zapojena do válečné

⁴³ TIMA, 2010, s. 151-152.

výroby. Po znárodnění byla továrna začleněna do státního podniku České vlnářské závody, a v roce 1952 jako závod 02 do národního podniku Textilana se sídlem v Liberci. Ve vile Oskara Klingera byla zřízena jídelna pro zaměstnance továrny a ve vile Ottomara jesle a MŠ pro jejich děti (viz *Zámeček*). V 70. letech v Textilaně pracovalo přes 1000 lidí, pro které továrna postavila vlastní podnikové byty a domy (viz *Okály*). V roce 1990 byla Textilana přeměněna na akciovou společnost, ale snížení zájmu o vlněné látky a dovoz levnějšího zboží z Asie zapříčinily útlum výroby a snížení stavu zaměstnanců na minimum. V červenci 2003 byla výroba v Textilaně zastavena.⁴⁴ Od té doby objekt chátrá, některé provozy již byly zbourány. MÚ Nové Město pod Smrkem v současné době zvažuje rekonstrukci bývalé jídelny, původní vily O. Klingera.

3. U Hakenky

- a) místo, kde stál dům rodiny Hakenů, v současnosti je zde postavena prodejna potravin, ul. Jindřichovická, čp. 1055
- b) ED: akt. 26 %, zná 26 %, PD: zná 3 %
- c) PJ je odvozeno od vlastního jména původních německých obyvatel, abreviace + předložkový pád u. Jde o slovtvornou adaptaci deadjektivního osobního jména (Hakenová) na formálně substantivní podobu, podobně jako u názvů ulic se název zkracuje na tvar s příponou –ka.
- d) *Hakenka, U Luboše* (podle jména bývalého majitele obchodu)
- e) Dům paní Hakenové v Jindřichovické ulici byl jeden z nejstarších kamenných domů ve městě. Typické pro tento typ domů bylo spojení obytné a hospodářské části.⁴⁵ Odtud asi pramení nedoložená informace, že paní Hakenová chovala v obytných místnostech prvního patra koně. Jako děti jsme se kolem tohoto zarostlého domu bály chodit, a protože paní Hakenová se nikdy nenaučila česky a volala na nás v němčině, vládlo mezi dětmi všeobecné přesvědčení, že ta stará paní je čarodějnice, která nás chytí a upeče. Dům byl v 80. letech zbořen a v současnosti zde stojí prodejna potravin.

⁴⁴ TIMA, 2010, s. 117-119.

⁴⁵ TIMA, 2010, s. 215.

4. Jizeran

- a) budova bývalého obchodního centra Jizeran (stále s velkým neonovým nápisem Jizeran), ul. Švermova čp. 953
- b) ED: akt. 88 %, zná 8 %, PD: akt. 55 %, zná 39%
- c) Název je odvozen od názvu Jizerských hor. (Podobně název libereckého OD Ještěd odvozen od názvu hory Ještěd.) Ač již obchodní centrum neslouží svému účelu, velký neonový nápis Jizeran nebyl dosud odstraněn.
- d) (bez variant)
- e) Obchodní středisko Jizeran bylo otevřeno v roce 1976 (v 1. patře byla prodejna kovomat, v přízemí pak oděvy, drogerie, restaurace s jídelnou a moderní kuchyní, papírnictví). Název *Jizeran* byl používán jak k označení celého objektu, tak i jeho jednotlivých částí (*Restaurace Jizeran*).

5. U Žáka

- a) bývalé papírnictví a hračkářství, součást obchodního střediska Jizeran, ul. Švermova čp. 953
- b) ED: akt. 21 %, zná 31 %, PD: zná 13 %
- c) PJ odvozeno od vlastního jména prodavače, předložkový pád u.
- d) *Žák* (půjdem *k Žákovi*, mám to *od Žáka*), *Čengr / U Čengra* (bývalý majitel), *Tobiáš / U Tobiáše / Kačena* (mezi školní mládeží, odkazuje na současné vietnamské majitele)
- e) Obchod byl součástí *OD Jizeran* a dlouhá léta byl veden panem Žákem, poté manželi Čengerovými, dnes je zde prodejna potravin Trong Trong Nguyen.

6. Kino

- a) budova bývalého kina, Nádražní ul. čp. 853
- b) ED: akt. 81 %, zná 19 %, PD: akt. 74 %, zná 21 %
- c) PJ vzniklo toponymizací apelativa *kino*.
- d) (bez variant)
- e) Bývalé kino Apollo (název Apollo se téměř nepoužíval, neboť se jednalo o jediné kino v obci) bylo otevřeno v roce 1919. Původně šlo o vozovnu, která však nevyhovovala stavebním předpisům. Vlastníkem kina byl pan Hermann. Během války kino nehrálo, ale již v r. 1945 se začalo s promítáním v češtině. V r. 1948 bylo kino přejmenováno na kino Svoboda. Pro širokoúhlé promítání bylo přestavěno v letech 1951-1961, hrálo až pětkrát týdně, v neděli dvakrát pro děti. Např. roku 1981 kino odehrálo 381 představení (z toho 69 dětských filmů) pro 30 206 diváků.⁴⁶ V roce 1989 bylo kino pro nezájem a drahý provoz zavřeno, dřevěné lavice byly vystěhovány a několik let zde fungovala diskotéka. V současnosti je kino zavřené.

7. U koňů

- a) místo, kde stojí poslední objekt původního panského dvora (*Hofladenfeld*), nad benzínovou pumpou, bezejmenná ulička
- b) ED: akt. 21 %, zná 33 %, PD: akt. 21 %, zná 21 %
- c) PJ je odvozeno od umístění stájí pro pracovní koně, předložkový pád u.
- d) *Koně* (jdeme *ke Koňům*), *U Gargana* (odvozené od vlastního jména jednoho z koňů), *Ke Kaštanům/Ke Kaštanu* (používáno školní mládeží, na místě stály donedávna dva kaštany, dnes pouze jeden)
- e) V místech původního panského dvora má ustájené koně pan Pulpán (koně Gargan a Juráš). Jelikož tyto stáje stojí na hezkém místě s výhledem do kraje, jedná se o časté místo vycházek obyvatel čtvrti *Hofláde*.

⁴⁶ TIMA, 2010, s. 155.

8. U Škody

- a) místo na stráni pod lesem, kde stával dům hajného Škody, čp. 73
- b) ED: akt. 38 %, zná 19 %, PD: zná 21 %
- c) PJ odvozené od vlastního jména majitele domu, předložkový pád u.
- d) *U Škodů, Škoda* (jdeme *ke Škodovi*)
- e) Dům hajného Škody stál nedaleko panského dvora (viz *Hofláde*), byla to původní hájovna dvora. Dům byl zbořen a pozemek prodán. V současnosti zde stojí luxusní moderní dům s daňčí oborou a rybníkem, paní Škodová bydlí na vejminku, který pro ni noví majitelé postavili u svého sídla.

9. První, druhá, třetí, čtvrtá alej

- a) téměř rovnoběžné lesní cesty přes Jindřichovický hřeben
- b) ED: akt. 25 %, zná 27 %, PD: akt. 10 %, zná 16 %
- c) PJ označuje pořadí cesty od města směrem na Jindřichovice, řadová číslovka, sousloví.
- d) *První, Druhá, Třetí, Čtvrtá* / oficiální názvy v turistické mapě: *Spodní cesta* (První alej – část využívaná pro Singltrek), *Hřebenka* (Druhá alej), *Škvárová cesta* (Třetí alej), *bezejmenná cesta* (Čtvrtá alej)
- e) Lesní cesty slouží pracovníkům Lesů ČR k odvozu vytěženého dřeva, některé části cest jsou využívány pro Singltrek, v zimě jsou zde udržované běžecké tratě.

10. Internát

- a) místo, kde dříve stála budova internátu pro učně Textilany, Frýdlantská ul. čp. 59
- b) ED: akt. 48 %, zná 35 %, PD: akt. 8 %, zná 24 %
- c) PJ vzniklo toponymizací apelativa *internát* (původní účel budovy, dnes již zbourané).
- d) *Intr, Elisovi* (správci internátu byli manželé Elisovi)
- e) Původní budova u silnice sloužila jako dům novoměstského bratrstva střelců, pozemky nad ním byly vlastní střelnicí. Kolem střelnice stály domy pro

úředníky firmy Klinger.⁴⁷ Po válce byl dům, využívaný jako hospoda s kuželnou, zbourán a Textilana zde vystavěla ubytovnu pro učně a později pro své polské zaměstnance. Budova internátu byla na konci 20. století zbourána a nahrazena bytovým domem.

11. Klub

- a) budova ZUŠ, na rohu náměstí, Žižkova ul. čp. 309
- b) ED: akt. 27 %, zná 31 %, PD: akt. 10 %, zná 26 %
- c) PJ vzniklo univerbizací oficiálního názvu Závodní klub Textilany.
- d) *Zuška, Liduška*
- e) Budovu nechal postavit majitel textilní továrny Ignaz Klinger, sloužila jako lidová knihovna.⁴⁸ Později dům sloužil jako Závodní klub Textilany a Lidová škola umění. V současnosti zde sídlí ZUŠ Nové Město pod Smrkem.

12. Kladno

- a) objekt rekreačního areálu u fotbalového hřiště pod Spálenkou, dnes Jcamp, ul. 5. května, čp. 1053
- b) ED: akt. 71 %, zná 13 %, PD: akt. 24 %, zná 11 %
- c) PJ vzniklo metonymicky, jde o univerbizaci oficiálního názvu Tábor Rudý Ocelář SONP Kladno.
- d) *Tábor*
- e) Areál tábora sloužil původně pro výcvik nacistických pracovníků oddílu RAD. Po válce využívalo objekt SONP Kladno jako rekreační středisko (školy v přírodě).⁴⁹ V současné době má nového majitele a slouží jako rekreační objekt.

13. Spálenka

- a) místo na kopci u lesa nad fotbalovým hřištěm a zahrádkami
- b) ED: akt. 92 %, zná 8 %, PD: akt. 71 %, zná 16 %
- c) PJ vzniklo univerbizací názvu *U Spálené hospody*, přípona –ka.
- d) *Na Spálence, U Spálenky, U vodárny* (v blízkosti vodárenská věž)

⁴⁷ TIMA, 2010, s. 219.

⁴⁸ TIMA, 2010, s. 220.

⁴⁹ TIMA, 2010, s. 220.

- e) Původně zde stála výletní restaurace Sauerbrunnenbaude (U Kyselky), otevřena byla v roce 1929. Po požáru 1932 byla budova opravena a prodlouženo bylo i přísálí, 11. 5. 1945 však hostinec znovu totálně vyhořel a zanikl.⁵⁰ Název se motivačně pojí i s faktem, že se zde každoročně koná slavnost pálení čarodějnic.

14. Telefonka

- a) turistická cesta (název *Telefonka* uveden v turistické mapě), navazující na Lesní ulici a vedoucí přes les do Jindřichovic, kolem *Rybízů* (název v místním úzu, odvozený od rybízové plantáže nad zahrádkářskou kolonií) a Buku pod Hřebenáčem
- b) ED: akt. 90 %, zná 6 %, PD: akt. 53 %, zná 21 %
- c) PJ vznikl pravděpodobně univerbizací obecného popisu "cesty, vedoucí k telefonnímu vysílači".
- d) *Alej*
- e) Cesta přes hřeben do Jindřichovic původně vedoucí kolem Horního mlýna, založená v roce 1913.⁵¹

15. Junák

- a) místo pod lesem nad Okály, kde se dosud nachází ohniště
- b) ED: akt. 13 %, zná 31 %, PD: akt. 6 %
- c) PJ vzniklo metonymickým přenesením názvu organizace Junák.
- d) *Junák, Ohniště, Kameny, U Kamenů*
- e) Jde o kamenné ohniště na kraji lesa, založené podle místních pamětníků vojáky SS a později používané členy organizace Junák jako místo setkávání u táboráku. Jelikož je odtud krásný výhled na Jizerské hory, jedná se o časté místo vycházek obyvatel Okálů. Jako děti jsme sem často chodili, dělali táborák a spali pod širákem.

⁵⁰ TIMA, 2010, s. 43.

⁵¹ TIMA, 2010, s. 62.

16. Okály

- a) čtvrť rodinných domků typu Okal, ul. Na Výsluní čp. 961-1038
- b) ED: akt. 96 %, zná 4 %, PD: akt. 84 %, zná 6 %
- c) PJ odvozeno od názvu typu montovaného domku Okal, plurál.
- d) *Na Okálech*
- e) Sídliště rodinných domků typu Okal bylo postaveno na zelené louce pro zaměstnance podniku Textilana v letech 1979-1982. Původně zde stála střelnice a moje maminka si pamatuje, jak sem často chodily s kamarády na lesní jahody. U betonové zdi střelnice se prý často na výsluní hrály zmije. Oficiální název jedné z ulic *na Okálech* zní *Na Výsluní*.

17. Máslovka

- a) malý kopec v SV části města, na pravém břehu potoka Lomnice
- b) ED: akt. 90 %, zná 8 %, PD: akt. 84 %, zná 5 %
- c) PJ *Mazlovka* vzniklo univerbizací, jedná se o jednoslovné substantivum odvozené z názvu Mazelova porcelánka. Častým užíváním byl název zkomolen na *Máslovka*, čímž pro mladší generace mizí souvislost se jménem majitele porcelánky, z níž se již nic nedochovalo. Jde o prvek lidové etymologie, přichýlení k existujícímu apelativu *máslo* na základě zvukové podobnosti.
- d) *Mazlovka* (turistická mapa), *Pfarrberg* (původní německý název, nepoužívá se)
- e) V roce 1867 na kopci Pffarberg postavil Josef Mazel brusírnu skla a sklářskou huť a na místě shořelé pily v roce 1876 i první objekt porcelánky. Výroba porcelánu byla druhým nejdůležitějším průmyslem v Novém Městě pod Smrkem. V době největšího rozkvětu továrny na počátku 20. století pracovalo v porcelánce 160 zaměstnanců, vyráběla se hlavně elektrotechnická zařízení, nádobí pro lékařenské účely, knoflíky a malované dýmky. Výroba byla v roce 1944 zastavena a po válce sloužila továrna jako kravín místního JZD. Celý objekt včetně obytné vily rodiny Mazelů byl poté zbourán. V padesátých letech byla pod kopcem vybudována střelnice, nahrazující starou střelnici na Hoflade,⁵² v současnosti je prostor bývalé střelnice využíván místním farmářem pro pastvu ovcí a koz. Terén na kopci Máslovka byl několik let

⁵² TIMA, 2010, s. 120.

využíván i jako crossový areál pro motorkáře a poblíž se dnes nachází sběrný dvůr.

Na protějším břehu Lomnice stojí další kopec, který nese lidový název *Margarín*, což svědčí o vynalézavosti obyvatel a jejich smyslu pro humor. Názvy obou kopců jsou často zaměňovány.

18. Margarín

- a) kopec na levém břehu Lomnice, naproti Máslovce
- b) ED: akt. 60 %, zná 21 %, PD akt. 32 %, zná 50 %
- c) Název vznikl lidovou etymologií. Jelikož kopec leží na opačném břehu potoka než kopec Mazlovka (v místním úzu Máslovka), používá se název Margarín jako topononymizované apelativum *margarín* v kontrastu k apelativu *máslo* (zejména v období války a nouze se používal místo másla tuk, margarín).
- d) *Margoš*
- e) Jelikož na kopci stojí objekt bývalé školní družiny a jídelny (původně Jomrichova vila, poté soukromá továrna na kompletaci bižuterie, dnes v soukromém vlastnictví), byl *Margarín* využíván hlavně dětmi, oblíbená byla zejména sjezdovka s lyžařským vlekem, vybudovaným v 70. letech.

19. Koupák

- a) veřejné koupaliště na konci Plovárenské ul. (horní nádrž)
- b) ED: akt. 94 %, zná 4 %, PD akt. 95 %, zná 4 %
- c) Základem PJ je apelativum *koupaliště*, abreviace + přípona –ák.
- d) *Koupaliště, Teich*
- e) Dvě vodní nádrže byly vybudovány v roce 1902 jako zásobárna vody pro textilní továrnu I. Klingera a Mazelovu porcelánku, říkalo se jim *Klinger's Teich* a méně často *Mazel's Teich*.⁵³ Veřejné koupaliště s převlékacími kabinami bylo otevřeno v roce 1925 nejprve na dolní nádrži. V padesátých letech bylo koupaliště přesunuto na horní nádrž.⁵⁴ Slouží dodnes, a vzhledem k rozvoji cykloturistiky (novoměstský Singltrek) se stává velmi

⁵³ TIMA, 2010, s. 104.

⁵⁴ TIMA, 2010, s. 44.

oblíbeným cílem českých i zahraničních návštěvníků. Nově je zde vystavěn kemp, fungují zde 3 restaurace s terasou. Koupaliště je ve správě MÚ Nové Město pod Smrkem, travnatá plocha je upravována, sociální zařízení nově modernizováno.

20. Najmanka

- a) jiný název pro budovu bývalého divadla, Frýdlantská ul. čp. 558, a její nejbližší okolí
- b) ED: akt. 4 %, zná 29 %, PD: zná 1 %
- c) PJ vzniklo univerbizací názvu Neumannova restaurace, přípona –ka.
- d) *U Najmanky, Divadlo, U Divadla* (viz Divadlo)
- e) Původní Neumannova restaurace. V blízkosti divadla stále stojí dům s velkým pozemkem, kde bydlí syn paní učitelky Neumannové s rodinou.

21. Traktorka

- a) bývalá traktorová stanice ve Frýdlantské ulici čp. 32
- b) ED: akt. 25 %, zná 41 %, PD: 0 %
- c) PJ vzniklo univerbizací spojení traktorová stanice (součást bývalého JZD), přípona –ka.
- d) *Statek, Porcelánka*
- e) Název označuje nejen budovu, kde byly umístěny traktory a další zemědělské stroje, ale šířeji i celý areál, např. i stále používaný bytový dům (určený pro zaměstnance JZD) stojící opodál. Původně se jednalo o areál továrny na výrobu kartounu a tibetu (jemná vlněná látka), kterou v roce 1859 přestavěl Karel Persch na porcelánku. V době největší výroby zde pracovalo až 150 zaměstnanců, vyráběl se zde porcelán, dětské zdobené pohárky, dýmky, ale i kachlová kamna a lékárenské nádoby na masti. Zboží bylo vyváženo do Evropy a Ameriky. Za 2. světové války zde byl zřízen tábor pro zajatce, kteří pracovali v továrně Junkers (v části Textilany). Po válce byl areál využíván jako strojní a traktorová stanice, která zanikla v roce 1989.⁵⁵

⁵⁵ TIMA, 2010, s. 123.

22. Švajcák

- a) bývalý rybník v západní části Nového Města, u evangelického kostela
- b) ED: akt. 17 %, zná 27 %, PD: 0 %
- c) Název vznikl univerbizací spojení Švýcarský mlýn, což byl český překlad názvu výletní restaurace s kabaretem, k níž patřil i rybník. Zvláštností je, že si název uchovává německou výslovnost. Jde tedy o slovo přejaté z němčiny + přípona –ák.
- d) *U Švajcáku*, směrem *na Švajcák*
- e) Původní luxusní hostinec *Zur Schweizermühle* (Švýcarský mlýn) byl velmi oblíbeným návštěvním centrem. Mlynář Hübner zde na počátku 20. století založil zábavní podnik, jenž sestával z honosného restaurantu, rybníčku s možností plavby na gondolách, tanečního parketu na umělém ostrůvku uprostřed rybníčku, a zahrady. V prostorách podniku fungoval i luxusní nevěstinec. Po válce hostinec zanikl a sloužil jako drůbežárna, později část komplexu vyhořela a zbývající část spadla. Polovina nádrže byla poté zasypána a na zamrzlé části nádrže se v zimě hrával hokej. Místo je dnes zarostlé, bez vody, a je tu navíc černá skládka. Zarostlé ruiny je možné najít na pravé straně cesty ke kravínu kolem evangelického kostela.⁵⁶

23. U Bímanů

- a) bývalá prodejna ovoce a zeleniny ve Frýdlantské ulici čp. 332
- b) ED: akt. 9 %, zná 26 %, PD: 0 %
- c) PJ odvozeno od jména obyvatel domu, předložkový pád u.
- d) *Bímanka*
- e) Jednalo se o oblíbený obchod, nejbližší potraviny pro obyvatele Hofláde a Šestidomků (směr Hajniště). Rodina Biemannova žila v domě do 60. let 20. stol.

⁵⁶ TIMA, 2010, s. 43.

24. Dělnák

- a) restaurace na náměstí, Jindřichovická ul. čp. 316
- b) ED: akt. 96 %, zná 2 %, PD: akt. 87 %, zná 11 %
- c) PJ vzniklo univerbizací sousloví Dělnický dům, přípona –ák.
- d) Dělnák
- e) Starý hostinec *Zum König von Preußen* (U krále pruského) byl v roce 1922 zakoupen dělnickým spolkem Arbeiter-Turnverein a sloužil jako turistický dům. Časem se vžil název *Dělnický dům*, neboť se v něm scházeli novoměstští dělníci. Několik let se jmenoval *Leninův dům*, poté se názvy střídaly (*Hostinec na náměstí, Dělnický dům*).⁵⁷ Dnešní název *Restaurace Dělnák* je vlastně lidové pojmenování přenesené do oficiálního názvu.

25. Hvězda

- a) budova bývalé restaurace, poté cukrárny, znovu restaurace a dnes prodejny potravin, Mírové náměstí čp. 148
- b) ED: akt. 85 %, zná 13 %, PD: akt. 82 %, zná 8 %
- c) PJ vzniklo univerbizací původního názvu *Hostinec U Zlaté hvězdy*.
- d) *U Hvězdy*
- e) V hostinci *Zum Stern* (U hvězdy) se pivo prodávalo již v 17. století. V roce 1705 byl dům s koncesí k provozování hostince prodán rodině Röslerů, která provozovala hostinec až do roku 1919, kdy byl hostinec pronajat Eduardu Hittmanovi, poté v roce 1930 Franzi Preißerovi a 1931 Josefu Heintchelovi. Původní dřevěný dům byl v roce 1811 přestavěn na kamenný, který má v domovním znamení hvězdu.⁵⁸

V 50. letech vedli restauraci nějaký čas i moji prarodiče, Josef a Zdeňka Mrázkovi. Babička často vzpomínala, jak odbíhala z placu do podkrovním pokojíčku nakojit nejmladší dceru Ilonu. V 80. letech zde fungovala cukrárna,

⁵⁷ TIMA, 2010, s. 39.

⁵⁸ TIMA, 2010, s. 39.

poté několik let opět restaurace. Dnes je zde prodejna potravin Huong Hguyen Thi Thu.

26. Lékárna

- a) dům čp. 311 na rohu náměstí
- b) ED: zná 35 %, PD: zná 35 % (nejasné zadání)
- c) PJ je odvozeno od účelu budovy, jde o toponymizaci apelativa *lékárna*.
- d) *Masna, Zeman* (jméno majitele firmy), *U Zemana*
- e) Honosná budova lékárny byla otevřena v roce 1893⁵⁹ a fungovala až do 90. let 20. století, kdy byla přesunuta do nově postaveného objektu ve Vaňkově ulici. Dnes je v budově lékárny prodejna masa a uzenin firmy Zeman. Ačkoli již budova slouží jinému účelu (je zde řeznictví a masna), stále se v místním úzu používá původní označení *Lékárna*.

27. Sluníčko

- a) budova restaurace U Slunce, Malostranská ul. 60
- b) ED: akt. 88 %, zná 10 %, PD: akt. 47 %, zná 32 %
- c) PJ vzniklo metonymicky, jde o deminutivum substantiva *slunce* s příponou – íčko.
- d) *Slunce, U Slunce, U Slunců*
- e) Jedná se o oblíbenou restauraci s venkovní zahrádkou na Malé Straně.

28. Zámeček

- a) reprezentativní vila rodiny Klingerů, dnes administrativní budova podniku CiS, v parku blízko Okálů, čp. 365
- b) ED: akt. 79 %, zná 19 %, PD: akt. 26 %, zná 21 %
- c) Vila vypadá jako malý zámek, název vznikl na základě metonymie, jde o deminutivum apelativa *zámek*, přípona –ek s průvodním změkčením k> č. (Deminutivum snad i z důvodu, že zde sídlila mateřská škola a jesle.)
- d) *Školka, Cis*, turistická mapa: *Klingerova vila*

⁵⁹ TIMA, 2010, s. 220.

- e) Vilu v barokním stylu si nechal postavit baron Ottomar Klinger (majitel textilní továrny, syn Ignaze Klingerera) v letech 1888-1891 na návrh architekta a stavitele Trossina. Před vilou, která je zdobena mnoha sochami, schodišti a vyhlídkovou věží, stála kašna s vodotryskem a rybami, kolem se rozprostíral okrasný park založený H. Eckem z Drážďan a nedaleko vily stál i velký skleník a stáje pro koně. Po 2. světové válce byla ve vile zřízena učňovská škola, později sloužila jako budova školky a jeslí pro děti zaměstnanců Textilany.⁶⁰ Já jsem také v nádherném objektu této vily navštěvovala MŠ. Zámeček byl v r. 1990 prodán a několik let chátral, po nákladné rekonstrukci slouží dnes jako reprezentativní administrativní budova vedení podniku CiS systems s.r.o.

29. Kyselka

- a) místo v zalesněném údolí Ztraceného potoka, mezi Měděncem a Svinským vrchem, kde se nachází zastřešený pramen novoměstské kyselky
- b) ED: akt. 100 %, PD: akt. 89 %, zná 11 %
- c) PJ je odvozeno od pramene uhličitě kyselky.
- d) *Na Kyselce, U Kyselky*, turistické mapy: *pramen Kyselka/pramen Novoměstská kyselka*
- e) Pramen železitouhličitě vody objevil kolem roku 1780 horní kovář J. N. Legler. Dlouhá léta zabraňovala vrchnost novoměstským přístup k pramenům (rušení lesní zvěře), až na základě několika protestních akcí a průvodů jim byl přístup umožněn a pramen byl v roce 1907 zastřešen. V roce 1937 byl přístřešek rozšířen a byly tu postaveny lavičky. Pramen byl naposledy geologicky prozkoumán a upraven v roce 1983,⁶¹ osvěžující železitá kyselka však poté výrazně ztratila na chuti i síle. Místo je pro svou dostupnost častým cílem vycházek obyvatel města.

30. Domeček

- a) budova Domu dětí a mládeže Nové Město pod Smrkem, Středisko volného času ROROŠ, Frýdlantská čp. 841

⁶⁰ TIMA, 2010, s. 180.

⁶¹ TIMA, 2010, s. 98.

- b) ED: akt. 83 %, zná 13 %, PD: akt. 53 %, zná 29 %
- c) PJ vzniklo univerbizací názvu Dům dětí a mládeže, jde o deminutivum substantiva *dům*, přípona –ek, průvodní změkčení k> č, další přípona –ek.
- d) *Dům dětí, ROROŠ* (Oficiální název Střediska volného času DDM Nové Město pod Smrkem, které zde sídlí.)
- e) Vila byla zakoupena a opravena v rámci Mezinárodního roku dítěte 1979, od té doby slouží jako DDM (dříve Dům pionýrů a mládeže).⁶²

31. Dílny

- a) budova v areálu 2. stupně ZŠ, Smetanova čp. 818
- b) ED: akt. 38 %, zná 35 %, PD: zná 34 %
- c) PJ je metonymicky odvozeno od názvu předmětů, které se zde vyučovaly.
- d) *Pozemky, Kuchyňka*
- e) Nové Město pod Smrkem bylo v 19. stol. bohatou obcí a mohlo si dovolit zřídit veřejné osvětlení. První petrolejové osvětlení bylo ve městě zavedeno již v roce 1868. V roce 1903 se pak začalo se stavbou acetylenového potrubí a lamp. Plyn se vyráběl právě v této budově. Plynové lampy se poprvé rozsvítily 23. 12. 1903 a síť osvětlení postupně dosáhla délky 15 km, díky čemuž patřila k největším v tehdejší Rakousko-Uhersku. Acetylenové lampy byly na Vánoce roku 1921 nahrazeny elektrickým vedením.⁶³ V objektu bývalé plynárny byly v roce 1956 vybudovány polytechnické školní dílny pro vyučovací předmět dílny, skleníky pro předmět pozemky a v patře také šicí dílna s kuchyní pro předměty ruční práce a příprava k rodičovství.

32. Sokolovna

- a) budova tělocvičny v blízkosti 1. stupně ZŠ Nové Město pod Smrkem, Sokolská čp. 584
- b) ED: akt. 85 %, zná 13 %, PD: akt. 95 %, zná 5 %
- c) PJ je odvozeno od názvu tělovýchovné jednoty Sokol.
- d) *Sokolovna* (i v turistických mapách)

⁶² NÁDENÍK, JEŘÁBEK, 2004.

⁶³ TIMA, 2010, s. 148.

e) Budova tělocvičny byla postavena v roce 1887 tělovýchovným spolkem Turnverein, který měl přes 200 členů. Spolek levicových dělníků Vörrwarts následně vybudoval v letech 1934-1935 fotbalové hřiště pod Kyselkou. Po válce byl založen Sportovní klub Nové Město pod Smrkem, zaměřený na kopanou, a v roce 1946 tělovýchovná jednota Sokol Nové Město pod Smrkem (kromě podpory sportu pořádala i šibřinky, letní zahradní slavnosti a karnevaly). Vedle sokolovny bylo zřízeno v okrese unikátní kluziště, kam jezdily hrát hokej celky i z Liberce a Jablonce nad Nisou. Po zániku Sokola v roce 1952 vzniká Československý svaz tělesné výchovy (ČSTV) a v rámci něj v roce 1972 TJ Textilana Nové Město pod Smrkem. V roce 1984 bylo registrováno 350 členů v 10 oddílech (národní házená, ZRTV, kopaná, odbíjená, lyžování, horolezecký oddíl, turistika, stolní tenis, kulturistika a šachy). Oddíl lyžování využíval starý skokanský můstek a malý vlek za školní jídelnou (viz *Máslovku*). Budova tělocvičny byla rekonstruována v 60. letech, byly postaveny šatny a klubovna na hřišti, které bylo rozšířeno a upraveno. V letech 1977-1978 bylo vedle tělocvičny vybudováno hřiště volejbalu a tenisové kurty,⁶⁴ nedávno opět zrekonstruované.

33. Smet'ák

- a) místo, kde se nacházela skládka komunálního odpadu, pozemek mezi evangelickým kostelem, potokem Lomnice a železniční tratí
- b) ED: akt. 53 %, zná 32 %, PD: akt. 22 %, zná 37 %
- c) PJ vzniklo z apelativa *smetiště*, jde o expresivní slovotvornou obměnu.
- d) v turistické mapě *U transformátoru* (název užíván i mezi mládeží, která již *Smet'ák* nepamatuje), *naproti Gumákovy* (název užíván pouze mládeží, viz kapitolu 4.2.3.1)
- e) Skládka komunálního odpadu byla založena během 2. světové války. V dětství jsme tam často chodili a nacházeli pravé poklady. Kvůli nepříjemnému zápachu a občasným požárům byla skládka v 90. letech minulého století uzavřena a za

⁶⁴ TIMA, 2010, s. 151.

finanční podpory z programu CBS Phare rekultivována. Místo bylo osázeno stromy.⁶⁵

34. Výbor

- a) budova MÚ Nové Město pod Smrkem, Palackého čp. 280
- b) ED: akt. 46 %, zná 44 %, PD: akt. 21 %, zná 45 %
- c) PJ vzniklo univerbizací původního oficiálního názvu úřadu Městský národní výbor (MNV), který se používal do r. 1989, kupodivu stále v místním úzu přetrvává jeho aktivní používání, a to i mezi dětmi a mládeží.
- d) *Úřad, Emenvé* (pouze starší ročníky)
- e) Dům byl postaven v roce 1913 pro znovu obnovený okresní soud.⁶⁶ Dnes zde sídlí Městský úřad Nového Města pod Smrkem.

35. Klingrovka

- a) smuteční síň na místním hřbitově, Celní ul.
- b) ED: akt. 54 %, zná 31 %, PD: akt. 39 %, zná 32 %
- c) PJ vzniklo univerbizací sousloví Klingerova hrobka, přípona –ka.
- d) v turistických mapách *Klingerovo mauzoleum*
- e) Mauzoleum jediného novoměstského šlechtického rodu Klingerů na místním hřbitově, postavené v paladinském stylu roku 1901. Hrobka byla vysvěcena a sloužila až do roku 1945. Dlouhá léta chátrající objekt s kostnicí měl být roku 1987 zbourán, nakonec byl však v roce 1993 prohlášen za kulturní památku, zrekonstruován a slavnostně otevřen 1. 5. 2000. Slouží jako pietní síň.⁶⁷

36. Hofláde

- a) severozápadní část Nového Města pod Smrkem, kde dnes stojí rodinné domky a okálová čtvrť, ulice Na Výsluní, Ondříčkova, Mlýnská, Sadová, U Střelnice, Textilanská, Zámecká
- b) ED: akt. 52 %, zná 19 %, PD: zná 3 %
- c) PJ je odvozeno z původního německého názvu panského dvora (*Hofladenfeld*).

⁶⁵ TIMA, 2010, s. 149.

⁶⁶ TIMA, 2010, s. 185.

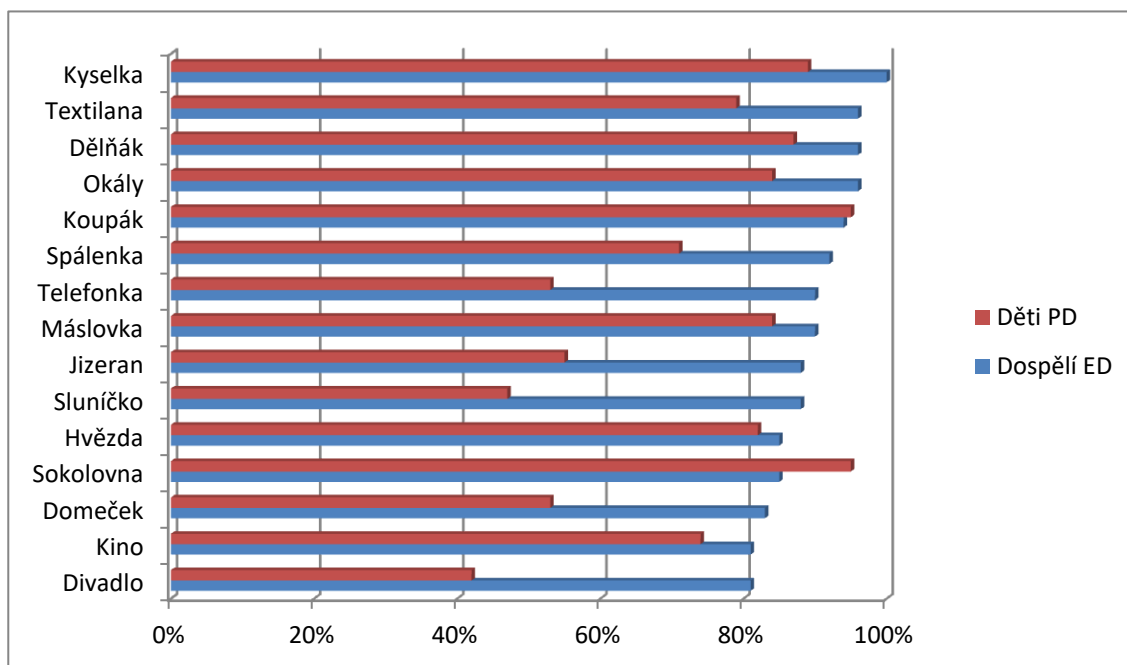
⁶⁷ TIMA, 2010, s. 192.

- d) *Okály, Na Výsluní, U Najmanky* (označení pouze určitých částí čtvrti)
- e) Čtvrť na jižním svahu kolem původního Panského dvora (*Hofladenfeld*) vzkvétala především od konce 19. století, kdy zde bylo postaveno šest vilových domů se zahradami pro úředníky textilní továrny (*Villenviertel – Vilová čtvrť*), jež obklopovaly prostor tehdejší střelnice. Ta se musela posunout výše do svahu.⁶⁸ V místech, kde poté stála, vyrostla v letech 1979-1980 čtvrť 80 obytných domů typu Okal pro zaměstnance Textilany.

⁶⁸ TIMA, 2010, s. 178.

4.2.3 Shrnutí dotazníků

Z dotazníkového šetření vyplývá, že v Novém Městě pod Smrkem používají místní pro orientaci ve městě poměrně aktivně pomístní jména.

Obr. 4 Nejčastěji používaná pomístní jména; zdroj: vlastní

Graf znázorňuje aktivní používání názvů v Novém Městě pod Smrkem, vybrala jsem ty, které v elektronickém dotazníku dosáhly 80-100 %. Všechny tyto názvy se týkají především společenského života obce, jde o názvy míst, kde se lidé setkávají a něco společně prožívají. Kulturní instituce (*Kino* a *Divadlo*) už sice neslouží svému účelu, ale přesto zůstává v názvech budov a míst apertivum označující jejich funkci. *Domeček* a *Sokolovna* hrají významnou roli především v životě dětí, téměř všichni obyvatelé města navštěvovali jako malí kroužky v *Domečku* a v rámci školní docházky trávili čas v *Sokolovně*. *Sokolovna* je zároveň oficiálním názvem budovy, uvedeným v mapách. (Pro zajímavost, moderní tělocvičně u budovy 2. stupně ZŠ se říká *tělocvična*, názvy mají tedy funkci rozlišovací.)

Další skupinu nejpoužívanějších názvů tvoří názvy restaurací *Hvězda* (dnes již bývalá restaurace), *Jizeran*, *Dělnák* (kde se konají i kulturní akce určené dospělým – plesy, i dětem – koncerty dětského sboru) a *Sluníčko*, přičemž název *Sluníčko* není u dětí příliš používaný, jelikož restaurace nestojí na náměstí, ale na Malé straně. Názvy

restaurací jsou známé i díky vývěsním štítům s uvedením názvu podniku. Další skupinou používaných názvů je *Máslovka* (kopec v centru města, kde se v zimě bobuje), *Telefonka* (cesta alejí z centra k lesu) a *Spálenka* (místo, kde se každoročně koná slavnost čarodějnic), tedy opět jde o označení míst, kde spolu lidé tráví čas.

Rozhodně nejpoužívanějšími pomístními názvy v rámci města jsou *Koupák* – jediné koupaliště v obci, s několika restauracemi, kempem a nástupištěm singltreku, opět místo setkávání obyvatel města; *Okály* – čtvrť 80 rodinných domků, oddělená od centra obřím areálem bývalé továrny *Textilana*, která poskytovala zaměstnání mnoha obyvatelům města a především se jedná o nepřehlédnutelnou stavbu v rámci obce; a *Kyselka*, kam chodí novoměstští na procházku a pro kyselku.

4.2.3.1 Formální stránka názvů

Z hlediska formální stránky převládají mezi pomístními jmény toponymizovaná apelativa (*Divadlo, Koupák, Kino*), často se jedná o předložkové pády označující směr či blízkost jiného objektu (*U Škody, Ke koňům, Na Spálence*). Častá jsou univerbizovaná PJ s příponami –ák (*Koupák, Švajcák, Smeťák*) a –ka (*Máslovka, Najmanka*). Ač leží Nové Město pod Smrkem v bývalých Sudetech, jen málo PJ je přejato z němčiny, a většinou jde o počeštěnou výslovnost jmen německých obyvatel, kteří po válce zůstali v Novém Městě pod Smrkem (*Hakenka, U Bímanů*). Překlady původních německých názvů se využívají především u názvů restaurací (*Zum Stern – Hvězda*). Název v těchto případech navazuje na dlouholetou německou tradici.

4.2.3.2 Motivace názvů

Z hlediska sémantickomotivačního převládají v Novém Městě pod Smrkem pomístní názvy vzniklé metonymicky, přenesením významu (10 názvů, např. *Okály* – z typu domů, *Margarín* a *Máslovka* – z názvu tuků, *Junák* a *Sokolovna* – podle názvů organizací, *Dílňny* – podle vyučovacího předmětu apod.). Devět pomístních jmen vzniklo podle účelu budov (např. *Divadlo* – z verba *dívat se*, *Lékárna* – z objektu prodeje, substantiva *lék*, *Traktorka* – z objektu umístění, substantiva *traktor*), 6 názvů odkazuje na jména již zemřelých obyvatel města (např. *U Hakenky, U Škody, U Žáka*), 2 názvy jsou odvozeny od apelativ označujících lidské stavby (*Zámeček, Domeček*). Dalšími motivacemi názvů jsou příroda (*Sluníčko, Hvězda, Kyselka*), lidská činnost (*Koupák*),

významná událost (*Na Spálence*), domácí zvířectvo (*U koňů*) a vzdálenost (*První, Druhá, Třetí, Čtvrtá alej*). Dva názvy jsou přejaté z němčiny, PJ *Švajcák* je odvozeno od adjektiva *švýcarský* (*schweizer*) a *Hofláde* od apelativa *dvůr* (*der Hof*).

4.2.3.3 Varianty názvů

Pomístní jména, mívají více variant pojmenování, a to formálních i sémantickomotivačních.

U zvolených pomístních jmen výrazně převažují varianty formální, většinou jde o různé slovotvorné obměny (např. *Sluníčko / Slunce / U Slunce / U Slunců*), které vznikají buď analogií dle jiných názvů odvozených od jména majitele (*U Slunců*) nebo vyjadřují míru oblíbenosti (*Slunce x Sluníčko*). V tomto případě variují i předložky, *jdeme* (ke komu?) *ke Sluncům / (kam?) do Sluníčka*. Užití předložkových pádů ve variantách názvů je ovlivněno syntaktickou stránkou věty (např. *jdeme ke Koňům, byli jsme u Koňů*) i účelem návštěvy místa (*potkali jsme se u Kyselky – na cestě nad pramenem / na Kyselce – přímo u přístřešku nad pramenem kyselky*)

Sémantickomotivační varianty můžeme najít např. u PJ: *Divadlo* (motivace: účel budovy) / *Najmanka* (majitel budovy); *Internát* (funkce budovy) / *Elisovi* (správci budovy); *Lékárna* (původní účel budovy) / *Masna* (současný účel budovy). V těchto variantách se odrážejí dobové změny, majitelé objektů i účel budov se časem mění, a ačkoli pamětníci trvají na zažitých názvech, nová generace začíná používat názvy nové, které lépe odpovídají realitě. Proto téměř neexistují varianty názvů staletých hospod, neboť slouží stále stejnému účelu.

4.2.3.4 Porovnání dotazníků

Překvapivé zjištění pro mne bylo, že i děti stále znají pomístní názvy budov, které již neslouží svému účelu (*Divadlo, Výbor, Klub, Kino*), případně už nestojí vůbec (*Internát, Smeták*), nebo jsou to názvy spojené s osobami, které již dávno nežijí. Je tedy zřejmé, že mezigenerační přenos informací v rámci malého města stále ještě funguje.

Porovnáním výsledků obou dotazníků jsem zároveň došla k závěru, že se žáci ZŠ mnohem lépe orientovali v názvech míst a budov v rámci města, naopak místa v jeho okolí téměř neznali. Domnívám se, že je to způsobeno především tím, že děti tráví méně

volného času v přírodě a na výletech, a pokud ano, nikdo jim nevypráví o historii míst, jež se odráží v pomístním názvosloví.

Důvodem může být i to, že pomístní názvy užívané jejich rodiči a prarodiči si už mladí stihli přizpůsobit sobě a svému obrazu světa. Potvrzuje to i druhá část dotazníku pro žáky ZŠ.

4.2.3.5 Mikrosociální toponyma

Po vyplnění dotazníku měli žáci uvést lidová označení dalších míst, která v rámci města znají. Jednalo se primárně o místa, kde se děti pohybují ve volném čase a jejichž názvy znají jenom oni, nikoliv jejich rodiče a učitelé. Podle Krška (2013, s. 155) jde v tomto případě o sociální toponyma, fungující pouze v době existence určité sociální skupiny, která se jejich používáním zároveň vymezuje vůči ostatním skupinám (dospělým) a nečlenům.

Vedle hovorových abreviací apelativ (*Námko* – náměstí, *Nádražko* – nádraží, *Cedevítka* – obchod Vše za 39) to byla následující PJ: (cituji PD)

Ulička – spojnice dvou ulic, cesta pro pěší kolem potoka (motivace názvu: charakter/velikost)

UFO – bar v Myslbekově ulici, oficiální název, byť téměř nečitelný (motivace: metonymický přenos podle interiéru baru, jde o hernu s blikajícími automaty)

Škvára – hřiště ze Sokolovnou (motivace: metonymický přenos podle povrchu hřiště)

Na Plácku / Umělka – hřiště za tělocvičnou (motivace: metonymický přenos podle umělého povrchu hřiště)

Zelenej / U Špinavý – vietnamská prodejna na náměstí (motivace: zelená fasáda domu / „ušmudlaný“ interiér)

U Čistý / U Karolíny – sousední vietnamská prodejna na náměstí (motivace: rozlišovací funkce, *U Špinavý* x *U Čistý* / jméno majitelky)

Rio – vietnamský bar vedle *Zelenýho* (motivace nejasná)

Schody – schody k bývalému kinu (toponymizace apelativa *schody*)

Krtek – další vietnamská prodejna (motivace: podle vlastností a vizáže majitele, citují: „je to takovej jezevec nepříjemnej, ten majitel“)

Mazanej – motivace nezjištěna

Rampa – nákladní rampa na nádraží ČD (toponymizace apelativa *rampa*)

Oxford – budova bývalé Zvláštní školy, *pod Okálama* (motivace: metonymický přenos + ironie)

U Gumákovy – dům u evangelického kostela, kde „bydlí paní, co pořád nadává a nosí jenom holínky“ (citují místní zdroj)

Drsná stezka – tajné místo v lese, kde se schází chlapci z 2. stupně ZŠ

Z tohoto stručného seznamu míst je velmi dobře vidět, že živá toponymie se s novou generací vyvíjí a rozšiřuje.

„Pojmenovávání je mocným nástrojem podpory identifikace s místem, má schopnost vytvořit pocit kontinuity napříč časem, i schopnost změnit a nabourat linie identity. Přejmenování představuje způsob, jak vytvořit nová spojení mezi minulostí a současností.“⁶⁹

⁶⁹ALDERMAN, 2008, s. 195.

5 Závěr

Páteř orientačního systému v Novém Městě pod Smrkem tvoří především názvy budov, jež mnohdy za použití předložkového pádu nahrazují oficiální názvy ulic. Novoměstští např. nepoužijí název ulice *Palackého*, ale pošlou Vás *k Výboru*, místo domu na rohu Mírového náměstí Vám poradí *v Lékárně* (ačkoli je zde v současnosti masna) a místo ulice Blahoslavovy Vám poradí jít směrem *ke Švajcáku* (podle dětí musíte jít *kolem Gumákovy*).

Oficiální názvy ulic se v komunikaci téměř nevyskytují, a pokud ano, jedná se o jejich univerbizované tvary (*Vaňkova ulice* > *Vaňkovka*), což je dáno snahou lidí o úspornější vyjadřování.

Stále ještě je patrná návaznost na původní německé názvosloví, ale opět jde spíše o univerbizované tvary (*Švajcák*, *Klingrovka*, příp. *Hofláde*).

Při srovnání oficiální a lidové urbanonymie dojdeme k potvrzení faktu, že stejně jako u přezdivek blízkých lidí si obyvatelé názvy v rámci města rádi spojují s osobním zážitkem (ať už svým, či svých rodičů a prarodičů). V lidových názvech se tak odráží vztah lidí k městu, jeho obyvatelům i době, v níž žijí.

6 Seznam pramenů a literatury

ALDERMAN, Derek H. (2008). *Place, Naming and the Interpretation of Cultural Landscapes*. In Graham, B. – Howard, P. (eds.) *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Aldershot – Burlington.

DAVID, J. a P. MÁCHA. *Názvy míst – paměť, identita, kulturní dědictví*. Brno/Ostrava: Host/Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-7464-503-7.

HARVALÍK, M. *Synchronní a diachronní aspekty české onymie*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1253-2.

HARVALÍK, M. *Poznámky ke vztahům mezi anoikonymy a apelativní slovní zásobou*. *Jazykovědné aktuality* 38 (3), 2001, s. 25–33.

KRŠKO, J. *Úvod do toponomastiky*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2014. ISBN 978-80-557-0729-7.

NÁDENÍK, Karel a Rostislav Jelínek. *Nové Město pod Smrkem / Neustadt an der Tafelfichte. 100 let Nového Města pod Smrkem ve fotografii*. ČTK repro, Praha, 2001. ISBN 80-902887-2-3

NÁDENÍK, Karel a Karel Jeřábek: *Nové Město pod Smrkem. Epizody ze života města a jeho obyvatel*. Městský úřad v Novém Městě pod Smrkem u příležitosti 420 let od založení města v srpnu 2004. ISBN 80-239-3877-0.

PLESKALOVÁ, J. *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Jinočany: H & H, 1992.

PLESKALOVÁ, J. *K hranici mezi apelativy a proprii*. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* 19, 1978, s. 296–300.

Registr Nového Města pod Smrkem. Státní okresní archiv Liberec. *Okresní správa politická ve Frýdlantě č. 25.588*. (úřední dopis).

Statistický lexikon obcí v zemi české. Praha: Orbis, 1934.

ŠMILAUER, Vladimír. *Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jménech zeměpisných)*. 2. vyd. Praha: SPN, 1966. Učebnice vysokých škol.

TIMA, Václav. *Nové Město pod Smrkem*. Nové Město pod Smrkem: Občanské sdružení pro obnovu a rozvoj Nového Města pod Smrkem a okolí, 2010. ISBN 978-80-254-8871-3

6.1 Internetové zdroje

CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2018 [cit. 2018-04-04].

Geoprohlížeč ČÚZK – Geonames. [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: <http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>

Mapy.cz. *Mapy.cz* [online]. [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?x=15.2293868&y=50.9226040&z=15>

PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*. *Http://mjc.ujc.cas.cz/* [online]. Ústav pro jazyk český, 2011 [cit. 2018-04-04].

Veřejná databáze Českého statistického ústavu. Vše o území VDB. [online]. [cit. 2018-04-05]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=profil-uzemi&uzemiprofil=31548&u=__VUZEMI__43__564265#

7 Přílohy

Příloha 1: Dotazník pro žáky ZŠ Nové Město pod Smrkem

Místní názvy v Novém Městě pod Smrkem

Kromě oficiálních názvů si při orientaci po NMpS pomáháme i lidovými názvy míst a budov. Trefili byste na následující místa? Znáte tyto názvy?

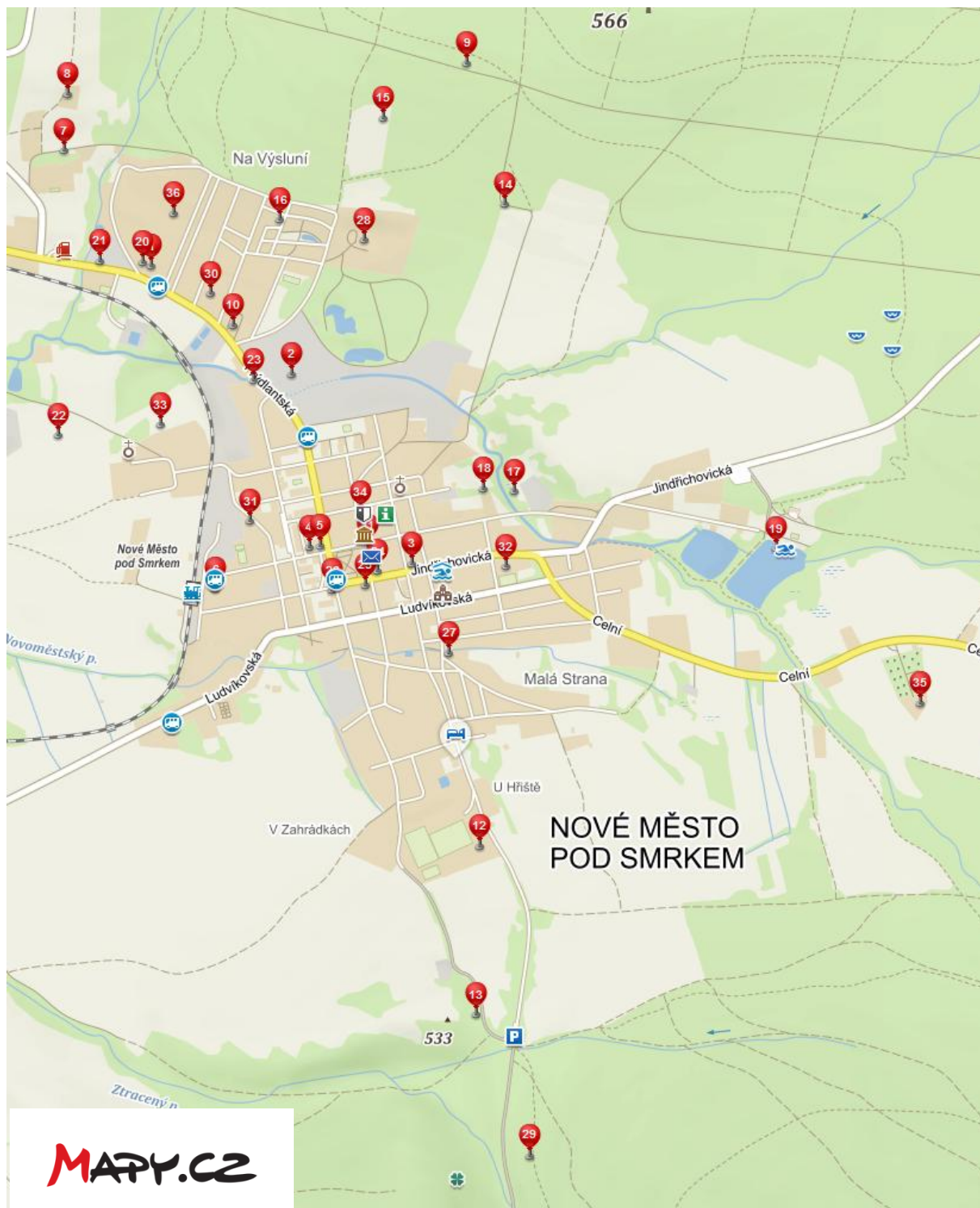
Pokud název místa znáte a používáte jej, prosím o zakroužkování.

Pokud jste ho již slyšeli, ale nepoužíváte jej, prosím o podtrhnutí.

Pokud Vám název nic neříká, neoznačujte. Děkuji!

- Divadlo
- Textilana
- U Hakenky
- Koupák
- Jizeran
- U Žáka
- Kino
- U koňů
- U Škody
- První, druhá, třetí, čtvrtá álej
- Internát
- Klub
- Kladno
- Spálenka
- Telefonka
- Junák
- Okály
- Máslovka
- Najmanka
- Traktorka
- Švajcák
- U Bímanů
- Dělnák
- Hvězda
- Lékárna
- Sluníčko
- Zámeček
- Kyselka
- Domeček
- Pozemky
- Sběrna
- Sokolovna
- Porcelánka
- Smeťák
- Výbor
- Klingrovka
- Hofláde

Příloha 2: Lokalizace zkoumaných objektů v Novém Městě pod Smrkem

Příloha 3: Legenda k mapě

- 1 Divadlo**
Frýdlantská 558, Nové Město pod Smrkem, 463 65,
okres Liberec
50.9321647N, 15.2227578E

- 2 Textilana**
50°55'46.957"N, 15°13'40.079"E
50.9297103N, 15.2278006E

- 3 U Hakenky**
Jindřichovická 1055, Nové Město pod Smrkem, 463
65, okres Liberec
50.9254094N, 15.2321294E

- 4 Jizeran**
50°55'32.850"N, 15°13'42.377"E
50.9257917N, 15.2284389E

- 5 U Žáka**
50°55'32.922"N, 15°13'43.770"E
50.9258117N, 15.2288250E

- 6 Kino**
Švermova 853, Nové Město pod Smrkem, 463 65,
okres Liberec
50.9248350N, 15.2250808E

- 7 U koňů**
50°56'5.214"N, 15°13'10.551"E
50.9347817N, 15.2195983E

- 8 U Škody**
Hajniště 73, Nové Město pod Smrkem, 463 65,
okres Liberec
50.9360733N, 15.2197378E

- 9 První, druhá, třetí, čtvrtá alej**
50°56'12.370"N, 15°14'2.867"E
50.9367692N, 15.2341306E

- 10 Internát**
50°55'50.974"N, 15°13'32.509"E
50.9308261N, 15.2256975E

- 11 Klub**
Mírové náměstí 310, Nové Město pod Smrkem, 463
65, okres Liberec
50.9258150N, 15.2305364E

- 12 Kladno**
50°55'8.393"N, 15°14'4.489"E
50.9189983N, 15.2345811E

- 13 Spálenka**
50°54'54.611"N, 15°14'3.987"E
50.9151694N, 15.2344417E

- 14 Telefonka**
50°56'0.857"N, 15°14'7.811"E
50.9335714N, 15.2355039E

- 15 Junák**
50°56'7.891"N, 15°13'51.937"E
50.9355253N, 15.2310942E

- 16 Okály**
Na Výsluní 985, Nové Město pod Smrkem, 463 65,
okres Liberec
50.9332200N, 15.2273819E

- 17 Máslovka**
50°55'37.366"N, 15°14'8.953"E
50.9270461N, 15.2358203E

- 18 Margarín**
50°55'37.597"N, 15°14'4.992"E
50.9271100N, 15.2347206E

- 19 Koupák**
50°55'32.704"N, 15°14'42.978"E
50.9257511N, 15.2452717E

- 20 Najmanka**
50°55'56.098"N, 15°13'20.787"E
50.9322494N, 15.2224408E

- 21 Traktorka**
Hajniště 32, Nové Město pod Smrkem, 463 65,
okres Liberec
50.9322767N, 15.2208850E

- 22 Švajcák**
50°55'41.930"N, 15°13'9.895"E
50.9283139N, 15.2194153E

- 23 U Bímanů**
Frýdlantská 355, Nové Město pod Smrkem, 463 65,
okres Liberec
50.9295753N, 15.2264425E

Zdroj: Mapy.cz

24

Dělnák

Jindřichovická 316, Nové Město pod Smrkem, 463 65, okres Liberec
50.9252369N, 15.2309058E

25

Hvězda

Mírové náměstí 148, Nové Město pod Smrkem, 463 65, okres Liberec
50.9249294N, 15.2304606E

26

Lékárna

Husova 155, Nové Město pod Smrkem, 463 65, okres Liberec
50.9247975N, 15.2292697E

27

Sluníčko

Malostranská 64, Nové Město pod Smrkem, 463 65, okres Liberec
50.9233842N, 15.2334808E

28

Zámeček

Zámecká 626, Nové Město pod Smrkem, 463 65, okres Liberec
50.9327533N, 15.2304122E

29

Kyselka

50°54'43.019"N, 15°14'10.959"E
50.9119497N, 15.2363775E

30

Domeček

Frýdlantská 841, Nové Město pod Smrkem, 463 65, okres Liberec
50.9315361N, 15.2249083E

31

Pozemky, dílny

Smetanova 818, Nové Město pod Smrkem, 463 65, okres Liberec
50.9263767N, 15.2263247E

32

Sokolovna

Sokolská 584, Nové Město pod Smrkem, 463 65, okres Liberec
50.9253419N, 15.2355192E

33

Smeták

50°55'42.843"N, 15°13'23.066"E
50.9285675N, 15.2230739E

34

Výbor

Palackého 285, Nové Město pod Smrkem, 463 65, okres Liberec
50.9265692N, 15.2302889E

35

Klingrovka

50°55'20.080"N, 15°15'1.634"E
50.9222444N, 15.2504539E

36

Hofládé

50°56'0.127"N, 15°13'24.765"E
50.9333686N, 15.2235458E

Zdroj: Mapy.cz